

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

факультет іноземних мов
кафедра англійської філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **АКТУАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ВИБАЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі творів Дж. Харріс, Дж. Роулінг, Т. Шарпа)**

Студентки 2_курсу групи 2МА
Освітньої програми Філологія. Германські мови і літератури (переклад включно) (англійська, німецька))
Спеціальності 035.041 Філологія. Германські мови і літератури (переклад включно)
Галузі знань 03 Гуманітарні науки
Ступеня вищої освіти магістра
Теліциної Марини Едуардівни

Науковий керівник: Мосійчук А. В., кандидат філологічних наук, доцент

Розширена шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____
Голова комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____ (підпис) (прізвище та ініціали)
_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ	6
1.1 Поняття «дискурс» у сучасній лінгвістиці	6
1.2 Структура мовного акту вибачення	14
1.3 Наукові підходи до дослідження концептів.....	25
1.3.1 Лінгвокогнітивний підхід.....	26
1.3.2 Лінгвокультурологічний підхід.....	29
1.3.3 Лінгвоконцептуальний підхід.....	30
1.4 Методика дослідження концепту ВИБАЧЕННЯ	32
РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВИБАЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	42
2.1 Лінгвістичні засоби актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в текстах Дж. Харріс	42
2.2 Лінгвістичні засоби актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в текстах Дж. Роулінг.....	51
2.3 Лінгвістичні засоби актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в текстах Т. Шарпа	60
2.4 Структура концепту ВИБАЧЕННЯ.....	65
ВИСНОВКИ	68
РЕЗЮМЕ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71

ВСТУП

Мовний етикет є невід'ємною частиною національної мови і культури. Неможливо говорити про високий рівень володіння іноземною мовою, якщо це володіння не включає в себе знання правил мовного спілкування та вміння застосовувати ці правила на практиці. Особливо важливо мати уявлення про розбіжності в національних мовних етикетах. Норми мовного етикету досить різноманітні, в кожній країні присутні свої особливості культури спілкування. З огляду на важливість даної тематики велика кількість науковців вивчає дане питання у різних аспектах. Поняття вибачення досліджують Туфанова Ю., Формановська Н., Ратмайр Р., Браун П., Левінсон С. [60; 63; 44; 67] та інші. Лінгвокультурологічний аспект вибачення вивчають Блум-Кулка С., Хаус Дж., Каспер Г. [66] Методологією дослідження вибачення в англомовному дискурсі займаються такі вчені як Попова З., Стернін І., Красовська Н., Міллер Л., Кагановська О. [41; 28; 33; 16] та ін.

Актуальність роботи зумовлена її лінгвокогнітивним спрямуванням, що уможливорює дослідження культурних проявів увічливості населення англомовних країн та їх проявів у комунікації. Це сприяє виявленню закономірностей вживання тих чи інших мовних структур у ситуаціях вибачення. Однією з недостатньо досліджених проблем є існування концепту **ВИБАЧЕННЯ** в сучасному англомовному художньому дискурсі та його актуалізація, що й зумовило вибір нашої теми.

Метою даної роботи є виявлення лінгвістичних засобів актуалізації концепту **ВИБАЧЕННЯ** в сучасному англомовному художньому дискурсі.

Об'єкт дослідження – концепт **ВИБАЧЕННЯ** як складова частина англомовної концептуальної картини світу.

Предмет дослідження – лінгвістичні засоби актуалізації концепту **ВИБАЧЕННЯ** в сучасному англомовному художньому дискурсі.

Відповідно до мети, предмету й об'єкту дослідження сформульовано наступні завдання:

- зробити огляд сучасного стану розвитку концептології та дискурсології в Україні і світі;
- з'ясувати лінгвістичне розуміння понять концепт і дискурс;
- схарактеризувати засоби актуалізації норм поведінки в сучасному англomовному художньому дискурсі;
- окреслити методологію дослідження концепту **ВИБАЧЕННЯ**;
- виявити засоби актуалізації концепту **ВИБАЧЕННЯ** в англomовному художньому дискурсі.

Фактичний матеріал наукової праці становлять фрагменти творів Harris, J. «Gentlemen and Players», Rowling, J. K. «The Casual Vacancy», Sharpe T. «The Midden», з яких вилучено приклади актуалізації концепту **ВИБАЧЕННЯ**.

У роботі використовувалися такі **методи дослідження**, як: методи синтезу та узагальнення – використовувалися для обґрунтування теоретичних основ дослідження. Метод концептуального аналізу – для виявлення засобів актуалізації концепту **ВИБАЧЕННЯ**. Метод концептуального та лінгвокультурологічного аналізу вилучених фрагментів було використано для характеристики засобів актуалізації концепту **ВИБАЧЕННЯ**.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі вперше здійснено спробу характеристики лінгвістичних засобів актуалізації концепту **ВИБАЧЕННЯ** в сучасному англomовному художньому дискурсі.

Результати дослідження пройшли апробацію у п'яти міжнародних конференціях: «Мова, освіта, культура:Інтеграційні тенденції в сучасному світі. XVI міжнародна студентська Інтернет-конференція»; «Мова, освіта, культура: Інтеграційні тенденції в сучасному світі. XVII міжнародна студентська Інтернет-конференція»; «XXXIII Міжнародна науково-практична інтернет – конференція

«Вересневі наукові читання»»; Міжнародна науково-практична інтернет – конференція «Perspectives et mise en oeuvre de l'innovation dans le domaine scientifique»; Міжнародна наукова інтернет – конференція «Наукові теорії сьогодення та перспективи розвитку наукової думки».

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з можливістю їх використання у викладанні таких навчальних дисциплін, як стилістика, інтерпретація тексту; спецкурси: когнітивна лінгвістика, дискурсологія, загальне мовознавство, порівняльно-історичне і типологічне мовознавство, порівняльна типологія англійської та української мов.

Результати дослідження та опрацьований фактичний матеріал можуть бути використані при укладанні навчальних і методичних посібників для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів.

Обсяг і структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури (76 найменувань).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ

Перший розділ роботи буде присвячено аналізу наукових джерел з предмету дискурсології та концептології. Буде вивчено явище вибачення в англomовному художньому дискурсі та досліджена методика аналізу концепту **ВИБАЧЕННЯ**.

1.1 Поняття «дискурс» у сучасній лінгвістиці

У сучасній вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці існує значна кількість підходів до вивчення дискурсу: прагмалінгвістичний, психолінгвістичний, структурно-лінгвістичний, лінгвокультурний, соціолінгвістичний та ін., опис яких можна знайти в багатьох сучасних джерелах [45, с. 14].

В Україні питання дискурсології розглядають такі дослідники, як Є. І. Фролова, яка розвиває комунікативно-прагматичний та комунікативно-дискурсивний підходи у лінгвістиці, О.І. Селіванова, яка аналізує принцип дискурсоцентризму і стратегічні програми української телереклами, О. А. Крижко, яким розглянуто становлення і розвиток теорії дискурсу у сучасній українській мові.

В рамках лінгвістичних дисциплін можна виділити ряд підходів до визначення поняття «дискурс». За словами О. В. Кардашової, типологія дискурсів «є інтуїтивною, тим більше, що у науковій практиці виділення різних «типів» дискурсу здійснюється, як правило, по аналогії з переліком суспільних інститутів (наука, релігія, політика, ЗМІ) та з функціональними стилями (науковий,

публіцистичний, офіційний), або ж згідно з уявленнями про існування видів свідомості (повсякденна, художня, наукова)» [19, с. 172].

Визначним представником формального підходу, характерного для структурно-орієнтованої лінгвістики, був Мішель Пішо. У своїй праці «Автоматичний аналіз дискурсу» він визначає дискурс як точку перетину мовлення та ідеології [40, с. 306]. Патрік Серіо стверджує, що «...під дискурсом будуть розумітися два або кілька речень, що знаходяться один з одним у смислового зв'язку» [47, с. 79]. Французький філософ-постструктураліст та семіотик Ролан Барт визначає дискурс як соціальні знаки, наповнені суспільно значущим сенсом і міфічним змістом [3, с. 49]. В. В.Красних виділяє його вузьке і широке розуміння: «Дискурс у вузькому розумінні є проявом мовленнєвої діяльності в розмовно-побутовій мові і являє собою обмін репліками без особливого мовленнєвого задуму... Дискурс в широкому розумінні трактується як прояв мовленнєвих можливостей окремої особистості..., як система комунікації» [27, с. 200]. Серйозним недоліком такого підходу була і є крайня зосередженість на аналізі функцій елементів мови і дискурсу виключно по відношенню один до одного. Як наслідок, одержувані в рамках даного підходу моделі відрізняються високим ступенем абстрактності, що ускладнює їх використання для аналізу природного спілкування.

Другий, інтерактивний підхід, розглядає дискурс як комунікативну взаємодію, «мовлення (включно з текстом) в її становленні перед думками інтерпретатора» [10, с. 34]. Інтерактивний підхід актуалізує такі властивості дискурсу, як процесуальність, діалогічність. У такому трактуванні «дискурс як процес» прирівнюється до акту комунікації, пов'язується з комунікативною подією і протиставляється «тексту як структурі» по ряду опозиційних ознак: динамічність-статичність, процес-результат, монологічність-діалогічність та ін.

Третій підхід – функціональний, трактує дискурс як будь-яке вживання мови. Поняття дискурсу за такого підходу означає єдність процесу мовної

комунікації (мовлення) та об'єкту, що виникає в його результаті (текст). Таким чином дискурс можна вивчати і як довготривалий процес і як структурний об'єкт. «Дискурс – це максимально широкий термін, що включає в себе усі форми використання мови» [21, с. 16]. У нашому дослідженні ми будемо базуватись саме на функціональному підході до вивчення дискурсу.

Спільною рисою вищезазначених підходів є те, що дискурс осмислюється як лінійна структура. За словами О. В. Кардашової, лінійна організація дискурсу зумовлює, зокрема, такі його властивості, як дискретність і тривалість, що доповнюють один одного. Так, будь-який дискурс лінійної структури (ДЛС) може бути розділений на частини (пропозиції, абзаци, розділи, параграфи тексту; окремі репліки і групи реплік в діалозі). У той же час його фрагменти є пов'язані синтагматичними зв'язками між собою [19, с. 174].

Цілісність ДЛС, завдяки якій він може бути розглянутий як конкретний, окремо взятий і самостійний об'єкт, забезпечується набором певних ознак, до числа яких відносяться:

- єдність творців ДЛС;
- єдність часу і місця творення ДЛС;
- формально-граматична, лексична, логічна, семантико-прагматична «пов'язаність» ДЛС;
- тема ДЛС;
- суперструктура: жанрово-композиційна цілісність ДЛС [19, с. 174].

«В цілому можна стверджувати, що незалежно від національної лінгвістичної школи або теоретичного спрямування, термін «дискурс» з моменту своєї появи всіма вченими застосовувався для дослідження і опису явищ, що відносяться до мови» [47, с. 67]. У визначенні мови можна виділити два ключових поняття, істотних не тільки для розуміння феномена самої мови, але і для обґрунтування поняття дискурсу: «мовна діяльність» і «текст».

Якщо на початку свого застосування термін «дискурс» в деяких трактуваннях спирався на нерозчленований термін «мова» (за Ф. де Соссюром), то зараз загально визнані інтерпретації змісту дискурсу відштовхуються від однієї зі сторін мови або від поняття тексту, або від поняття мовної діяльності. Більшість сучасних концепцій дискурсу (насамперед зарубіжних) у своїх побудовах виходять з поняття тексту.

Представляючи французьку школу аналізу дискурсу, П. Серіо наводить наступне визначення: «...дискурс – це висловлювання, що розглядається з точки зору дискурсного механізму, який ним керує». Таким чином, погляд на текст з позиції його структурування «у мові» визначає даний текст як висловлювання; лінгвістичне дослідження умов виробництва тексту визначає його як «дискурс» [47, с. 385].

Трактування дискурсу є характерною особливістю антропоцентричних досліджень. Ці трактування базуються на протиставленні дискурсу і тексту. У вітчизняній науці найбільш чітко дана позиція представлена в роботах А. К. Михальської і словнику-довіднику «Педагогічне Мовознавство», створеному науковим колективом під керівництвом Т. А. Ладиженської. У «Основах риторики» А. К. Михальської дискурс постає як потік мовної поведінки, письмовою фіксацією якого виступає текст [36, с. 45].

Дискурс і текст насамперед розмежовуються на основі статичності і динаміки і при цьому актуалізують такі поняття, як мовна поведінка, мовленнєва подія, мовна ситуація і, звичайно ж, мовленнєва діяльність та мовне спілкування, які складають концептуальну базу сучасної лінгвістичної дисципліни – дискурс-аналізу, що вивчає структуру та одиниці дискурсу. При цьому мінімальною одиницею дискурсу виступає мовний акт в його загальноприйнятому розумінні. Текст же як термін в такому описі зникає.

В даний час існує безліч концепцій розуміння дискурсу, кожна з яких висуває свої способи відокремлення даної лінгвістичної категорії від інших.

Найчастіше це здійснюється шляхом протиставлення дискурсу іншим лінгвістичним явищам:

- 1) усний дискурс vs. письмовий текст (критерій – форма вираження);
- 2) дискурс = текст + ситуація vs. просто текст (= дискурс – ситуація) (критерій – включеність ситуації);
- 3) дискурс як діалог vs. текст як монолог (критерій: кількість комунікантів);
- 4) дискурс як процес vs. текст як продукт (критерій процес-результат).

Деякі дослідники пропонують вирішити дані протиріччя за формулою: дискурс = мова + текст. Так, наприклад, В. В. Богданов пропонує розглядати мову і текст як дві нерівнозначні сторони, два аспекти дискурсу. Внаслідок цього дискурс розуміється широко – як все, що говорить і пишеться, іншими словами, як мовна діяльність «що є водночас і мовним матеріалом, причому в будь-якій його репрезентації – звуковій або графічній. Текст (у вузькому сенсі) розуміється як «мовний матеріал, фіксований на тому чи іншому матеріальному носії за допомогою накреслювального листа. Таким чином, терміни «мова» і «текст» будуть видовими по відношенню до об'єднуючого їх родового терміну «дискурс» [6, с. 42].

Узагальнюючи всі точки зору на дискурс, можна сформулювати наступне визначення: дискурс – це загальноприйнятий тип мовної поведінки суб'єкта в якій-небудь сфері діяльності, детермінований соціально-історичними умовами, а також стереотипами, що затвердилися в організації та інтерпретації текстів як компоненти, складові і відображають його специфіку.

У сучасному мовознавстві поняття «дискурс» дослідники класифікують на основі різних ознак та властивостей. Тип дискурсу – це «клас об'єднаних загальною комунікативною метою текстів, які застосовуються в типових ситуаціях спілкування, мають однакову прагматичну установку та спільні лінгвостилістичні риси» [20, с. 11].

На думку вчених О. М. Кожина, О. О. Крилової та В. В. Одинцова поняття функціонального стилю збігається із поняттям дискурсу. Відтак, беручи до уваги екстралінгвальні умови і цілі спілкування, а також мовні характеристики тексту, дослідники виокремлюють науковий, офіційно-діловий, газетно-публіцистичний і розмовно-повсякденний дискурси. [22, с. 93].

Сучасний вітчизняний лінгвіст Ф. С. Бацевич класифікує дискурс як комунікативне явище за наступними комунікативними ознаками: виявами комунікації в суспільстві (комунікативний дискурс, мовний, вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання); комунікацією у межах окремих видів чуття (візуальний, слуховий, тактильний); виявом правил спілкування, способів викладу та втілення прагматичної мети мовців (етикетний, лайливий, дидактичний) [5, 153].

Українські лінгвісти І. С. Шевченко та О. І. Морозова розрізняють типи дискурсів за такими критеріями:

1. за формою: усний і письмовий;
2. за видом мовлення: монологічний або діалогічний;
3. за адресатним спрямуванням: інституційний і персональний;
4. за умов різних настанов і комунікативних принципів: аргументативний, конфліктний та гармонійний;
5. за соціально-ситуативним параметром: політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний, медійний дискурс тощо;
6. за різноманітними характеристиками адресанта і адресата: соціальнодемографічний критерій, соціально-професійний критерій; соціально-політичний критерій;

7. за функціональною та інформативною складовими: спілкування інформативне (емотивний, оцінний, директивний дискурси) та фатичне;
8. за критерієм формальності та змістовності у функціональностільовому аспекті відповідно до жанрів і реєстрів мовлення: художній, публіцистичний, науковий та інші, офіційний та неофіційний.

На думку І. С. Шевченко та О. І. Морозової, «типологія дискурсу завжди історично зумовлена та обирається дослідником згідно з потребами конкретного аналізу» [65, с. 234]. Д. Крістал [68, с. 96], В. Хенкс [70, с. 670], Б. Ельсон і В. Пікет [69, с.163] та Л. Лонгакр [71, с. 1–2] виділяли такі типи дискурсу: складений – тип дискурсу, що містить частини, які належать двом чи більше видам дискурсу ; експозитарний дискурс (описовий) пояснює чи описує тему; гортативний (переконувачий) – є спробою переконати адресанта виконати певні вказівки, які подаються в дискурсі; розповідний – дискурс, що є переліком подій, зазвичай в минулому, і використовує дієслова у мовленні, жестах та діях для опису ряду подій, які є взаємозалежними та зазвичай зосереджується на одному чи декількох виконавцях цієї дії; процедурний – використовується для того аби пояснити адресанту як робити те, чи інше; репаративний (влучний) дискурс використовується для викладу набору мовленнєвих сюжетів.

Г. Г. Почепцов запропонував класифікацію, що ґрунтується на основі різних типів семіотичних знаків (літературний, фольклорний, міфологічний, ритуальний, театральний, неофіційний (позацензурний), неправдивий, лайливий, етикетний дискурси та ін.). Учений виділяє також газетний, театральний, теле- і радіо дискурси, кінодискурс, дискурс у сфері паблік рилейшнз (ПР), рекламний, політичний, релігійний (фідеїстичний) дискурси [42, с. 75-90].

На основі раніше відомих теорій типології дискурсів О. Страшевська виділяє три основні компоненти, на яких і базує власну класифікацію: ті, що стосуються змісту; ті, що стосуються форми дискурсу; ті, що стосуються учасників дискурсу.

За змістом дослідниця виділяє щоденний, бізнес, політичний, освітянський, інформаційний, науковий, мистецький, релігійний, спортивний дискурси. За формою виділяє формальний (послідовний, плановий, як письмовий, так і усний) та неформальний (непослідовний, може бути письмовим або усним, хоча частіше асоціюється із усним). Поділ щодо учасників базується на мові (мовах), що використовуються: одно-/двомовний, та щодо кількості мовців: монолог та діалог [52, с. 78].

К. С. Серажим справедливо зазначає, що класифікація дискурсів на сучасному етапі розвитку гуманітарної науки перебуває ще на стадії розробки. Представники різних галузей гуманітарного знання пропонують широку гаму типологій дискурсів, котрі не тільки відрізняються за критеріями, покладеними в їхню основу, але й залежать від самого функціонально-діяльнісного навантаження цього терміна в інтерпретації вчених [46, с. 9]. З огляду на те, що у нашому дослідженні проводитиметься аналіз художніх творів сучасних англomовних письменників, предметом нашого дослідження є сучасний англomовний художній дискурс.

На думку М. М. Бахтіна, у поліфонічній природі прозаїчних художніх творів закладена здатність текстових концептів віддзеркалювати певний рівень знання, що визначає, передусім, їхню властивість варіювати залежно від імпліцитної або експліцитної інформації [4, с. 362]. З цього боку, вони або постають у вигляді кондесованого знання про художній об'єкт, або розглядаються у плані парадигматичної структури, яка виведена із синтагматичних відношень імені, зафіксованих у тексті.

Як стверджує Т. А. ван Дейк, невірно було б розглядати художній твір тільки як сукупність певних дискурсів, унікальність і своєрідність яких обґрунтовано виключно їх лінгвістичними ознаками [72, с. 16]. Найчастіше художні твори (особливо твори сучасної літератури) за своїми мовними,

граматичними та семантичними ознаками несуттєво відрізняються, а інколи і взагалі ніяк не відрізняються від інших типів дискурсів. При визначенні поняття художнього дискурсу найважливішу роль грають не ці ознаки, а безпосередньо його прагматичні функції.

Художній дискурс розуміється дослідником як комунікативний акт, який не обов'язково і не в першу чергу переслідує цілі (такі, як питання, твердження, загроза, обіцянка), характерні, наприклад, для міжособистісної комунікації, або будь-який інший набір цілей, характерний для інших типів дискурсу [72, с. 48]. Художній дискурс, володіючи деякими ознаками інших дискурсів, переслідує принципово відмінну від них мету. Цю мету можна описати наступним чином: письменник через свій твір здійснює спробу впливу безпосередньо на «духовний простір» читача як реципієнта (під духовним простором читача ми розуміємо тут його систему цінностей, знань, його погляди на життя, сподівання і бажання, особистісні орієнтири) з метою вплинути на нього, внести в нього деякі зміни [72, с. 49].

Говорячи про англomовний художній дискурс, варто зазначити, що характерною особливістю норм мовної поведінки в сучасному англomовному художньому дискурсі є ввічливість. Дослідження категорії ввічливості нерозривно пов'язані з вивченням культури мовлення та мовним етикетом, тому це поняття необхідно розглядати в міжкультурному аспекті і на міждисциплінарному рівні.

1.2 Структура мовного акту вибачення

Першою роботою, присвяченою дослідженню ввічливості, стала книга П. Браун і С. Левінсона "Politeness: Some universals in language usage", 1992 [67]. Необхідно відзначити, що при вивченні ввічливості в міжкультурному аспекті

потрібно враховувати відмінності в розумінні ввічливості представниками різних культур, оригінальність їх національної свідомості, існування певних стереотипів, історію народу і його традиції. Наприклад, серед українців існує такий стереотип, що характерними рисами англійців є ввічливість, стриманість, галантність, можливо, навіть нещирість і певне лицемірство.

Важливою рисою комунікативної поведінки англійців є зведення до мінімуму прямого комунікативного впливу на співрозмовника, тобто збереження дистанції, а також демонстративна, етикетна поведінка, що не вписується в розуміння української ввічливості, в якій демонстративна ввічливість оцінюється негативно [7, с. 7].

Для дотримання норм в мовному спілкуванні існують загальноприйняті правила або певні стратегії, що закріпилися в свідомості людей, що живуть в конкретному суспільстві, і, що регулюють їх поведінку відповідно до мети комунікації та очікувань співрозмовника. Вибір стратегій і мовних засобів залежить від умов спілкування, тобто від комунікативного контексту, намірів співрозмовників та їх прагнення досягти взаєморозуміння.

Наведемо визначення поняття «мовна стратегія» – це комплекс мовних дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети [2, с. 136]. Саме мовні стратегії націлені на побудову відносин між учасниками спілкування, заснованих на повазі, та, можна сказати, що їх вибір залежить від безлічі умов.

В основі теорії ввічливості П. Брауна і С. Левінсона знаходиться концепція збереження кожною людиною свого обличчя як певного соціального статусу, самоповаги. Відштовхуючись від цієї теорії, можемо зазначити, що кожна людина бажає виконання двох своїх бажань: бажання не зустрічати бар'єри у вчиненні своїх дій та бажання отримувати схвалення в свою сторону. Дослідники виділяють наступні типи ввічливості:

- позитивна ввічливість (positive politeness);
- негативна ввічливість (negative politeness).

Стратегії позитивної ввічливості необхідні для зближення і скорочення дистанції між учасниками спілкування. Однак П. Браун і С. Левінсон називають основою шанобливих відносин негативну ввічливість [67, с. 29]. Основна мета стратегій негативної ввічливості – це демонстративна повага особистого простору адресата. Ці стратегії, в першу чергу, пов'язані зі спонукальними мовними актами, де мовець здійснює комунікативний тиск на свого слухача. Сюди можна віднести: вибачення, використання займенників множинного числа, песимістичні та ухильні висловлювання, використання модальності можливості, небагатослівність, а також речення, що виражають сумнів у бажанні адресата виконати дію і т. д.

Стратегії позитивної ввічливості включають твердження, що говорять про доброзичливість, дружні почуття, солідарність, наприклад, при виразі компліменту, вітання, похвали, подяки та ін. Інакше кажучи, ці стратегії можна висловити так: помічайте слухача, приділяйте йому увагу, ставтеся шанобливо до його інтересів, бажань і потреб [7, с. 74]. І ті й інші стратегії ввічливості широко застосовані в англійській лінгвокультурі.

Наразі мовний акт вибачення знаходиться у фокусі уваги зарубіжних і вітчизняних дослідників (Туфанова, Райтман, Формановська, Кубрякова, Балута). Лінгвістів цікавлять способи мовного вираження, функції вибачень, вплив на певний мовний акт таких соціальних факторів, як відносини влади і підпорядкування, а також соціальна дистанція. При порівнянні вибачень в різних комунікативних культурах, вчені використовують міжкультурний підхід і сходяться на думці, що способи лінгвістичної реалізації вибачень мають свої особливості. Слід зазначити, що дослідники одностайно трактують ввічливість як лінію поведінки, яка максимально враховує почуття і інтереси співрозмовника, спрямовану на підтримання балансу інтересів комунікантів і, таким чином, сприяє збереженню соціальної гармонії [61, с. 106].

Ввічливість є однією з моральних якостей людини, яка детермінує її поведінку. Таким чином, ввічливість – це соціальний феномен, суть якого полягає в регулюванні міжособистісної взаємодії. Лінгвістична ввічливість, в свою чергу, створює сприятливу атмосферу спілкування, пом'якшує можливу агресію і служить досягненню поставлених цілей. Іншими словами, лінгвістична ввічливість сприяє успішній і безконфліктній комунікації. За Н. І. Формановською, ми розуміємо лінгвістичну ввічливість як прояв поваги до партнера, виражений за допомогою мовних одиниць» [63, с. 24].

Apologize (Вибачення) – мовний акт, який в британській культурі дуже близький до подяки. Він є експресивним, основна функція – відновити соціальний баланс або гармонію між комунікантами. Хоча даний мовний акт безпосередньо пов'язаний з дотриманням дистанції, його слід розглядати також у зв'язку зі стратегіями ввічливості зближення, оскільки його основне прагматичне значення – запевнити адресата в тому, що його помітили, його поважають і хочуть підтримувати з ним безконфліктні відносини, тобто це – знак уваги і доброзичливості.

П. Браун і С. Левінсон розглядають вибачення як стратегію негативної ввічливості [67, с. 118], що, безумовно, виправдано, оскільки, приносячи вибачення, ми визнаємо факт вторгнення у заборонену зону, зону незалежності співрозмовника, і висловлюємо жаль з цього приводу (або вибачення про намір зробити це вторгнення). Вибачення є стратегією негативної ввічливості (стратегією дистанціювання) насамперед в тих ситуаціях, коли мовець передбачає, що його дія буде замахом на незалежність адресата, але в силу різних причин змушений йти на це. Щоб зберегти при цьому репутацію, він повинен принести вибачення. Для цього в британській культурі пропонуються наступні тактики:

1. Визнайте факт замаху на незалежність адресата (Admit impingement):

I'm sure you must be very busy, but.

I know this is a bore, but...

I'd like to ask you a big favour.

I hope this isn't going to bother you too much.

2. Покажіть своє небажання здійснювати небезпечний акт (Indicate reluctance):

I normally wouldn't ask you this, but...

I hate to intrude, but...

I hate to impose, but...

I'm terribly embarrassed to have to admit.

I hesitate to trouble you, but...

3. Наведіть переконливі причини втручання (Give overwhelming reasons):

I can think of nobody else who could... I simply can't manage to... i'm absolutely lost.

Can you possibly help me with this, because there's no one else I could ask.

4. Попросіть вибачення (Beg forgiveness): Excuse me, but...

I'm sorry to bother you. I hope you'll forgive me if... Please forgive me if. Would you forgive me. I beg your indulgence...

Дані стратегії (тактики) реалізуються за допомогою так званих засобів зовнішньої модальності. Комбінуючи їх, можна сконструювати багатослівний вступ, безпосереднє звернення з проханням, що дасть можливість продемонструвати всю глибину поваги до незалежності співрозмовника:

'I'm terribly sorry,' said Shirley, blinking down the table at Parminder, 'but could you try not to interrupt the Chair, Dr Jawanda? It's awfully difficult to take notes if people talk over other people. And now I've interrupted,' she added with a smile. 'Sorry!' [75, с. 286].

Як видно з короткого аналізу, перераховані стратегії негативної ввічливості, стратегії дистанціювання, тісно переплітаються і, як правило, їх важко розділити, аналізувати окремо, оскільки в одному і тому ж висловлюванні і навіть за

допомогою одного і того ж лексико-граматичного засобу може реалізовуватися відразу кілька стратегій. Так, питання формально допускає як позитивну, так і негативну відповідь, тобто слухачеві надається вибір – можливість відреагувати на спонукання позитивно або негативно (принаймні, на рівні семантики). У той же час, задаючи питання, мовець висловлює сумнів, що посилюється за допомогою дієслова в умовному способі, таким чином виражається песимізм і невпевненість в бажанні адресата виконати дію. Вираз сумніву, невпевненості, тобто стратегія «будьте песимістом», в свою чергу завжди пов'язаний зі стратегією «будьте ухильні» і т. д.

Таким чином, перераховані стратегії часто використовуються в британській культурі одночасно, як, наприклад, в наступному вислові:

*I mean, **begging your pardon**, ma'am, for interrupting but that thing downstairs has come out of the cellar again and it isn't a fit sight for a decent woman to see first thing in the morning* [76, с. 88].

У даному прикладі мовець поєднує стратегії «попросить вибачення» та «покажіть своє небажання здійснювати небезпечний акт». Таким чином, в одному висловленні мовець використовує кілька стратегій, комбінація яких дозволяє йому звести до мінімуму тиск на адресата і продемонструвати свою глибоку повагу до його особистої автономії.

Вченими Блум-Кулка, Хаус і Каспер була запропонована класифікація лінгвістичних засобів вираження концепту ВИБАЧЕННЯ в британській культурі [66, с. 96]. Відповідно до даної класифікації, експліцитні засоби вираження вибачень поділяються на такі типи:

- 1) формули, що володіють іллокутивною силою вибачення:
 - а) вираз жалю: "I am sorry" / «Я винен», «вибачте»;
 - б) речення вибачення: "I apologize" / «Прошу вибачення»;
 - в) прохання про прощення: "Excuse me" / «Вибачте», «вибачте»; «Forgive me» / «Вибачте»; «Pardon me» / «Вибачте»;

2) пояснення причин свого вчинку. До даної категорії відносяться будь-які зовнішні пом'якшувальні обставини, «об'єктивні» причини для порушення або недотримання норм: «The traffic was terrible» / «Транспортний рух був жахливим»;

3) взяття на себе відповідальності:

а) експліцитне вираження самоприниження: "It is my fault" / «Це моя вина»; «My mistake» / «Моя помилка»;

б) відсутність наміру завдати шкоди співрозмовнику: "I did not mean it" / «Я ненавмисно»;

в) вираз власної «неповноцінності»: "I was confused" / «я заплутався»; "I didn't see you" / «я вас не побачив»; "I forgot" / «Я забув»;

г) вираз збентеження: "I feel awful about it" / «Я страшенно почуваюся через це»;

д) самоосуд: "I'm such a dimwit!" / «Я такий бовдур!»;

е) виправдання свого співрозмовника: "You are right to be angry" / «Ви маєте право сердитися»;

ж) заперечення у визнанні провини:

а) заперечення відповідальності або відмова від відповідальності: "It was not my fault" / «Це не моя вина»;

б) звинувачення слухача: "It's your own fault" / «Ви самі винні»;

в) удавання, що образився: "I'm the one to be offended" / «Це мені треба ображатися»;

4) занепокоєння за слухача: "I hope I didn't upset you" / «Сподіваюся, я вас не засмутив»; "Are you all right?" / «У вас все добре?»;

5) пропозиція щодо виправлення ситуації: "I'll pay for the damage" / «Я заплачу за нанесену шкоду»;

б) обіцянка не допустити чогось: "It won't happen again" / «Це більше не повториться».

Очевидно, що питання про ввічливість виникає як правило в потенційно конфліктних ситуаціях. Поведінка мовця інтерпретується адресатом як неввічлива, вважає Н. І. Формановська, в наступних випадках:

1) людина не виконала очікувані знаки уваги (не привіталась, не вибачилась, не подякувала і т. п.);

2) людина вибрала недоречний знак уваги, що не підходить до даної ситуації, статусно-рольових відносин співрозмовників (фраза «Привіт!» не доречна в офіційній обстановці);

3) людина негативно охарактеризувала самого адресата або який-небудь об'єкт його особистої сфери (питання «Що це ти на себе натягнув?») є явно не ввічливим) [63, с. 99].

Однією з таких (потенційно конфліктних) ситуацій є комунікативна ситуація вибачення. Ситуація вибачення характеризується наявністю наступних компонентів:

1) двох, як мінімум, партнерів по спілкуванню: адресанта (людини, яка приносить вибачення) і адресата (ту людину, до якої направлено вибачення);

2) пошкодження (незначне / серйозне);

3) обставини спілкування (місце / час);

4) вербального/невербального вираження даної комунікативної інтенції [60, с. 93].

Необхідно відзначити, що сам факт виникнення ситуації вибачення впливає на збиток (реальний або можливий), ступінь якого впливає на адресанта, детермінуючи вибір тих чи інших способів вираження вибачення. Тяжкість збитку впливає і на адресата, визначаючи характер його реакції на мовні дії мовця [60, с. 94]. Відштовхуючись від наявності факту збитку як події, що відбулася або від можливості його виникнення, дослідниками проводиться розмежування між превентивним (проспективним) і проступковим (ретроспективним) вибаченням [44, с. 73].

У комунікативній ситуації проспективного вибачення (залучення уваги, сигнал переривання спілкування, сигнал закінчення спілкування та ін) адресант вибачається з метою пом'якшення шкоди, яку він збирається нанести адресату своєю вербальною або невербальною поведінкою. Наявність комунікативної компетенції у партнерів по мовному спілкуванню дозволяє мовцеві доречно використовувати проспективне вибачення, а адресату – адекватно його інтерпретувати. Лінгвістична ввічливість нерозривно пов'язана з використанням певної системи етикетних формул спілкування. Фундаментом мови ввічливості є конвенціоналізовані і ритуалізовані етикетні формули; сама ж ввічливість є гарантією безконфліктного спілкування. Як відзначають В. С. Храковский і А. П. Володін, етикетні правила являють собою звід «кодових правил», які закріплюють норми соціальної взаємодії [64, с. 62].

Формули мовного етикету є вербальними проявами соціальних норм і правил поведінки людей в даному суспільстві. Таким чином, поняття ввічливості тісно пов'язане з поняттям етикет, але не тотожне йому. Н. І. Формановська вважає, що «не все те ввічливо, що етикетно, але все що неетикетно – неввічливо» [63, с. 49]. Зокрема, використання в мові формул вибачення допомагає «перетворити щось, що можна прийняти за агресію, на те, чому можна підібрати прийнятне тлумачення» [44, с. 64]. Промовець показує, що він бажає виправити або запобігти формуванню негативного враження від свого вчинку. Людина, яка приносить вибачення, таким чином просить співрозмовника ігнорувати потенційні негативні наслідки свого вчинку.

Вибачення може бути розглянуто як концепт в силу його важливої ролі в комунікативних взаємодіях людей і їх значною навантаженістю соціальним і культурним компонентом. Прагматичне значення концепту вибачення повністю проявляється в мовному спілкуванні. Для мовного акту вибачення обов'язкові чотири компоненти: людина, яка вчинила проступок або завдала шкоди; людина, яка постраждала через проступок; вина і сам акт вибачення. У мовному

спілкуванні вибір адресантом тієї чи іншої з градуїованих за ступенем ввічливості формул вибачення перш за все залежить від ступеня серйозності його провини [61, с. 105].

При вибаченні за незначні проступки, за незручність, неухажність, необачність або нетактовність зазвичай відсутня сильна емоція, вибачення служать, в першу чергу, для того, щоб показати мовця як ввічливу людину, що визнає суспільні норми. Формули вибачення за незначні провини за структурою є зазвичай мінімальними та не вимагають відповіді від партнера. Вибачення за несерйозні проступки вимовляють більш-менш машинально, так як проступки відбуваються зазвичай ненавмисно, мимоволі. Машинально вимовляють вибачення і за так званій словесний проступок-застереження в мові, вживання в мові знижених, грубих слів, відвертих, неприємних для співрозмовника оцінок [62, с. 147]. Вибачення за середній і серйозний проступок (велика матеріальна шкода, серйозна образа чи помилка) або, за Р. Ратмайр, «вибачення по суті» [44, с. 94] може супроводжуватися усвідомленням провини. На оцінку ступеня провини впливає частотність одного й того ж проступку. Так, у неформальному спілкуванні повторення несерйозного проступку велику кількість разів вимагає вибачення рівня середнього або серйозного проступку. Очевидно, що у вибаченні за середню і серйозну провину може бути повтор формул вибачення або вживання декількох формул вибачення. Вибачення за середню і серйозну провину супроводжується і почуттям незручності. У вибаченні за серйозну провину виявляється велика ступінь експресивності. Вживання декількох формул вибачення надає висловленню вибачення велику експресивність. Вибір формул вибачення залежить від характеру адресанта, принесення вибачення або його відсутність пов'язана зі ступенем його освіти, виховання. Вихована людина зазвичай намагається просити вибачення, вибираючи відповідні до ситуації спілкування формули.

Отже, вибачення використовуються для досягнення соціальної мети підтримки гармонії між комунікантами [44, с. 189]. Вибачення може виражатися як за допомогою формул, закріплених етикетом, так і шляхом вживання вільних виразів, що грають роль вибачення в типових ситуаціях. При цьому етикетні формули передають значення вибачення в будь-якій ситуації, тобто завжди є ввічливими, оскільки відображають сформовані суспільством норми і правила поведінки комунікантів в подібних ситуаціях.

Виконуючи етикетну функцію, стійкі формули вибачення не вносять нового логічного змісту, їхня мета — регулювання міжособистісних відносин. Стан зовнішньої обстановки спілкування і взаємних стосунків співрозмовників нерідко є причиною того, що етикетне вибачення може не бути щирим, а виражати лише зовнішню зацікавленість у вирішенні конфлікту і продовження взаємин комунікантів. Однак у всіх випадках ритуально-етикетні вибачення виконують зазначені вище функції і, таким чином, служать регулюванню мовної поведінки співрозмовників [62, с. 106].

Сюди відносяться й етикетні формули, і вільні висловлювання, які за певних обставин виконують роль вибачення. Однак у всіх цих ситуаціях, незалежно від способу вираження, вибачення сприяє досягненню основної комунікативної мети адресанта – запобігти потенційному або залагодити вже існуючий конфлікт між партнерами по інтеракції. Отже, формули вибачення, будучи проявом функціонування лінгвістичної ввічливості, регулюють міжособистісні відносини, сприяють збереженню балансу інтересів комунікантів і підтримують кооперативне спілкування в цілому.

1.3 Наукові підходи до дослідження концептів

Концепт стає наслідком пізнання людиною світу за допомогою різного виду діяльності та її соціалізації. Він має певні складові, з яких потім складається повна картина: це предметна діяльність, чуттєвий досвід, мовленнєве знання, операції з концептами, що виникли раніше та пізнання мовленнєвих одиниць. Все це дає змогу переконатися, що концепт є суто ментальним утворенням, яке можна вважати одиницею розумового коду людини. Він також має впорядковану внутрішню структуру та виникає внаслідок пізнавальної діяльності людини та суспільства загалом. Зміст його складає комплексна інформація про предмет або явище, те, як інтерпретує цю інформацію суспільна свідомість та, зрештою, яким є відношення суспільної свідомості до нього.

Концепт, згідно з науковими дефініціями С. А. Аскольдова, Є. С. Кубрякової, С. Х. Ляпіна, О. П. Скідан – це «багатовимірний розумовий конструкт, що відображає процес пізнання світу, результати людської діяльності, його досвід і знання про світ, що зберігає інформацію про нього» [29, с. 40]. Безумовно, концепт – це «багатовимірне ідеалізоване формоутворення» [32, с. 19], однак єдності думок щодо числа семантичних параметрів, за якими може вестися його вивчення, у концептологів немає. Наприклад, С. Г. Ляпін, Ю. С. Степанов і В. І. Карасик говорять про те, що в ці параметри включаються як понятійне, так і образне, ціннісне, поведінкове, етимологічне та культурне «вимірювання», з яких майже кожне може мати пріоритетний статус у дослідженні [25, с. 80].

Наразі існує декілька підходів до вивчення поняття «концепт» в сучасній лінгвістичній науці: когнітивний (Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, С.І. Потапенко), лінгвокультурологічний (Н.І. Андрейчук, С.В. Волкова, В.І. Карасик, Г.І. Приходько) і лінгвоконцептуальний (В. Карасик, А. Вежбицька). Загальним

для цих підходів є твердження незаперечного зв'язку мови і культури; розбіжність зумовлена різним баченням ролі мови у формуванні концепту.

1.3.1 Лінгвокогнітивний підхід

Як пише професор В. В. Колесов: "на відміну від інших напрямів наукової когнітивістики (від лат. *cōgnōsco* – "пізнаю"), сучасна концептологія відрізняється трьома базовими рисами: вона ономазіологічна – це мова мовця, а не слухача; вона "лінгвальна", тобто подається зі сторони мовленнєвої діяльності, а не логічних суджень; вона історична, бо розглядає концепти в розвитку, в семантичному перетворенні" [23, с.63]. З точки зору Ю. С. Степанова, концептом є «певне сумарне явище, яке за своєю структурою складається з самого поняття і ціннісного (нерідко образного) уявлення про нього людини» [50, с. 44].

Концепт як ментальне утворення високого ступеня абстрактності пов'язане переважно саме зі словом. З цього випливає, що він включає в себе, крім предметної віднесеності, всю комунікативно значиму інформацію. Багато мовознавців працюють над конкретизацією визначення концепту та його характеристикою. За О. Кубряковою, під класичним тлумаченням концепту слід розуміти термін на позначенні «пояснень одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини» [29, с. 92]. Власним статусом наділений «концепт» в роботі Н. Арутюнової, де його вживання пояснюється тісною взаємодією лінгвістики з психологією та філософією.

Таким чином, за кожним концептом закріплено когнітивну модель, що охоплює усі уявлення про об'єкт одразу. А зі зміною поняття «значення» на «концепт» означає, що змінено й сенс розуміння смислу з абстрактної сутності, без прив'язки до мовця й адресата, на ментальну, де прослідковується зв'язок зовнішнього світу із внутрішнім. Цей новий підхід до вивчення семантики

встановлено на основі вчення Гумбольдта про розуміння мови як проміжного світу.

А. Шопенгауер визначав концепт, як абстракцію, створену нашим інтуїтивним сприйняттям предметів. Е. Кант виділяв три характерні умови створення концепту: порівняння, обдумування (reflection), абстракція. Він говорив, що для того, щоб уявний образ став концептом, необхідна здатність порівнювати, розмірковувати і абстрагувати – ці три логічні операції є необхідною умовою створення концепту [18, с. 45]. Видатний німецький філософ Г. Фреге також займався питаннями розуміння концепту. Г. Фреге був одним з перших, хто говорив про те, що концепт – це сенс. У статті «сенс і денотат» Г. Фреге розмежовував «сенс» і «поняття». В його розумінні сенс не тотожний поняттю. Поняття завжди пов'язане з базовими значеннями слова. Сенс же залежить від контексту і спостерігача, він виключно суб'єктивний. Філософ говорить про те, що в ідеальній знаковій системі всякому виразу повинен відповідати тільки один певний сенс, але природна мова така, що це неможливо, і рідко буває так, щоб одне слово завжди мало один і той же сенс в різних контекстах.

Розвиваючи ідеї Г. Фреге, Н. І. Жинкін визначає концепт як «властивість імені, яка реалізується в називанні речей». Тут концепт розуміється як властивість імені, що реалізується в називанні денотата. Якщо значення імені відносно стійке і статичне, то сенс імені, навпаки, «...є те, що передається і приймається в повідомленні як інформація і що при прийомі повинно бути зрозуміле». Сенс виникає в ході комунікації, сенс імені динамічний, він знаходиться в становленні. Таким чином, мовний концепт – це смисл імені або групи імен, що виникає в процесі комунікації, в контексті [12, с. 18].

На думку Баррі Сміта, концепти – це результати людського пізнання. Концепти можуть бути абстрактними або конкретними, простими або складними, справжніми або вигаданими. Концепт може бути чимось, про що йдеться, отже,

концепт може бути описом завдання, функції, дії, стратегії і т. д [1, с. 263]. Концепт розглядається як ментальна репрезентація (в роботах М. Джонсона, Р. Лангакера, Дж. Лакоффа), як абстрактна одиниця логічної семантики (в роботах В. Зальти, А. Коффа, К. Пікока) і потенції мислячої особистості (в роботах Р. Брендона, М. Дамметта) [53, с. 743].

У вітчизняній когнітивній лінгвістиці дослідники активно працюють над проблемою концептів у різних сферах вираження мови. Так, О. П. Воробйова працює над проблемою текстового концепту. На думку дослідниці, необхідно розглядати концепти не в їх окремішності, а в органічній єдності з іншими форматами охудожненого знання, опредметненого в семантиці художнього твору [24, с. 546]. Дослідниця художнього концепту, Ніконова В. Г. стверджує, що для ідентифікації імпліцитного смислу в поетичному тексті необхідно визначити, яким чином найрізноманітніші мовно-мовленнєві форми, за допомогою яких автор відтворює багатство навколишнього світу, викликають у свідомості читача/інтерпретатора певні ментальні репрезентації мовного знання, як це знання здобувається та формується у свідомості [37, с. 162]. Питаннями етноконцепту займається С. В. Волкова. На прикладі амеріндіанських художніх текстів дослідниця розглядає концепти та мовну картину світу певного народу: «через образи героїв, їхні дії, сюжетні лінії, у яких вони відіграють домінуючу роль, в художніх текстах яскраво передаються основи міфопоетики, що відображає особливості світосприйняття етносу, реконструюється концептуальна картина світу, що актуалізується різноманітними мовними засобами» [8, с. 116].

1.3.2 Лінгвокультурологічний підхід

Лінгвокультурологія є порівняно новим напрямом в системі сучасного знання, теоретико-методологічна база якої знаходиться на стадії становлення. Вона досліджує взаємодії мови, культури і людини, яка створює цю культуру, користуючись мовою. Концепт є одним з центральних понять лінгвокультурології, він має безліч тлумачень і визначень. Концепт об'єднує в собі значення, сенс і форму породження цього сенсу і значення. У комунікації концепт може бути представлений як вербально, так і невербально. Внутрішня форма, ядро і актуальний шар складають структуру концепту.

Як зауважує С. Г. Воркачов, найбільш значущою внутрішньою позицією концептів є їх протиставлення як когнітивних і культурних одиниць, вірніше, лінгвокогнітивних і лінгвокультурних концептів. Розглядаючи концепт в рамках когнітивної лінгвістики, рух походить від людини до культури, в рамках лінгвокультурології – від культури до людини [9, с. 59]. У своїй монографії, А. М. Приходько зазначає, що «концепти – своєрідні культурні гени, які входять в генотип культури і, ймовірно, визначають феноменологічну поверхню культури, її фенотип. Це інтегративні, функціонально-системні, багатовимірні (щонайменше, тривимірні) ідеалізовані формоутворення, які, самоорганізуючись, спираються на понятійний (або псевдо- або допонятійний) базис і закріплюються в значенні будь-якого знака: наукового терміна, слова (словосполучення) або більш складної лексико-граматико-семантичної структури або невербального предметного (квазіпредметного) способу або предметної (квазіпредметної) дії...» [43, с. 37].

На думку дослідника, у вузькому розумінні концепт виникає як феномен життєвої філософії, як буденний аналог світоглядних понять, закріплених в лексиці природних мов і забезпечуючих стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто як найважливіша культурно значуща категорія

внутрішнього світу людини. В ще більш вузькому розумінні концепти розуміються як семантичні утворення, які стоять за словом і не мають однослівних еквівалентів при перекладі іншими мовами.

М. Гайдеггер говорить про те, що концепт – це якесь семантичне утворення, що характеризує специфіку певної етнокультури. Отже, за М. Гайдеггером, концепт, відображаючи етнічний світогляд, маркує етнічну мовну картину світу і є, таким чином, свого роду «цеглинкою» для будівництва «будинку буття» [49, с. 37].

1.3.3 Лінгвоконцептуальний підхід

Кожен із концептів має зв'язки з кількома іншими, а їх поєднання складають домени, з яких виокремлюється концепт. Систематизовані поєднання концептів у людській свідомості складають концептуальну систему. Серед концептів розрізняють картиноподібні та мовоподібні [17, с. 81].

Концептуальна система має також окремі компоненти, які називаються фреймами, тобто рамками. Нова ситуація, що виникає в свідомості людини, ідентифікується завдяки стереотипній ситуації у пам'яті та набутому досвіду. Таке поняття ввів М. Мінський, зазначивши, що фрейм, за аналогією з концептосистемою, має мовну та позамовну складову.

Під впливом важливості складення опису концептів та мовних засобів, за допомогою яких вони представлені, у 90-х рр. минулого століття із когнітивної лінгвістики виокремилась галузь. Вона отримала назву лінгвоконцептології та мала на меті наступні завдання:

- дослідити процеси концептуалізації світу;
- проаналізувати, як впливають на концептуалізацію соціум, культура та субкультура, етносвідомість та індивідуальна свідомість;
- описати концептуалізацію у філогенезі та онтогенезі;

- визначити параметри самої концептуальної системи та взаємозв'язків з мовною картиною світу;
- диференціювати домени (концептосфери) у концептуальній системі та етносвідомості;
- обґрунтувати поняття «концепту» та зіставити його з «поняттям» й «значенням»;
- дослідити структуру концепту;
- розробити єдину методикку концептуального аналізу;
- виділити типи концептів [15, с. 13].

Методика концептуального аналізу дослідниці А. Вежицької повертає до себе увагу своєю етноцентричною концепцією. За її трактуванням, ментальність народу і зумовлює значення, а специфіка мови відображає національний характер. Завдання вчених полягає у реконструкції властивостей національного характеру через мову. В мові закладено способи концептуалізації світу, а зіставлення різних мов дає змогу виділити відмінності у концептуальних структурах світу. До того ж, такі структури постійно змінюються, що викликає потребу досліджувати й історичні зміни у значенні концептів [7, с. 54].

Н. А. Красавський пропонує виділяти психологічну, геометричну, фізіологічну, емоційну концептосфери [25, с. 73]. Класифіковані за тематичною ознакою концепти утворюють також текстову, на думку Р. Р. Слишкіна, і освітню концептосферу, як вважає О. В. Толочко [54, с. 180].

Узагальнюючи дані підходи, можна зробити висновок про те, що концепт – це абстрактне поняття, що зберігається у свідомості людини і знаходить своє вираження в мові і культурі. Існуючі визначення не тільки не суперечать одне одному, але й є взаємопов'язаними з огляду на множинність сторін визначуваного явища. Не випадково, розмірковуючи про концепт, представники різних наукових напрямків підкреслюють багатоаспектність концепту, комплексний

характер його дослідження і його інтегруючу роль в науці. Як зазначає Г. Г. Слишкін, концепт являє собою одиницю, що зв'язує наукові дослідження в галузі культури, свідомості і мови, так як концепт пов'язаний і з культурою народу, і з його мовою, і належить свідомості [48, с. 98].

Дійсно, концепт включає в себе не тільки смислове і понятійне, але і виключно суб'єктивне сприйняття. Завдяки концептам можна зрозуміти ментальність того чи іншого народу, зрозуміти окремого індивіда. З огляду на тему нашої роботи та завдання, що ми перед собою ставимо, для даної роботи ми використовуватимемо саме лінгвокультурологічний підхід до дослідження концепту **ВИБАЧЕННЯ** у сучасному англомовному художньому дискурсі.

1.4 Методика дослідження концепту **ВИБАЧЕННЯ**

Оскільки в лінгвістиці немає жодного загальноприйнятого метода аналізу концепту, усі існуючі методики дослідження можна розділити на два підходи:

1. «Відсистемний підхід» полягає у лексикографічному описі ключових слів – експлікаторів концепту, а також у дослідженні відносин між експлікаторами у межах контексту. Вчені Попова та Стернін узагальнили основні методики концептуального аналізу у межах такого підходу. Пропонується розглянути найбільш поширені у лінгвістиці прийоми та методи аналізу лексичного концепту:

- Аналіз значень ключових слів на основі словникових тлумачень;
- Вивчення багатозначності слів у процесі розвитку;
- Побудова та вивчення різних полів, ім'ям яких виступає основний лексичний засіб репрезентації концепту;

- Аналіз фразеологічних та пареміологічних одиниць, до складу яких входить ключове слово, що досліджується: це дозволяє охарактеризувати уявлення про явище, уявити бачення світу чи національну культуру;
- Психолінгвістичні експерименти.

2. «Відтекстовий підхід» полягає в аналізі концепту у художньому тексті.

В межах такого підходу дослідниками розв'язуються наступні завдання:

- Встановлення кола лексичного поєднання ключового слова шляхом суцільної вибірки для встановлення найважливіших рис концепту;
- Виявлення індивідуально-авторських концептів та їх опис,
- Побудова текстових полів, у яких втілюється концепт,
- Аналіз семантичного розвитку слів-репрезентантів концепту [41, с. 283].

В ході концептуального аналізу необхідно враховувати, що художня картина світу як складне утворення, включає в себе такі системи, як, наприклад, художня картина світу на певному етапі розвитку художньої культури, картина світу, сформована в рамках цілого напрямку в мистецтві, індивідуально-авторська художня картина світу [28, с. 28]. При цьому художній концепт знаходиться в постійній взаємодії як з художньою картиною світу, так і з окремими новоутвореними художніми сенсами. У зв'язку з такими властивостями концепту, інтерпретація його змісту може викликати труднощі, так як, за словами Л. В. Міллер, вона «здійснюється в нескінченній кількості репродукцій, виступаючи кожен раз по-іншому і в нових комбінаціях» [34, с. 42].

О. М. Кагановська зазначає, що у дослідженні текстових концептів художнього твору наряду з концептуальним підходом відіграє роль взаємне врахування герменевтичного та психологічного підходів. В іншому розумінні у художньому тексті вбачається тип мовлення, опосередкований шляхом «оповідач → персонаж», таким чином, що оповідачеві наданий об'єктивний статус, а персонажу – суб'єктивний [16, с. 119]. За такого підходу художній текст

розглядається як цілісне утворення, що реалізує найрізноманітніші засоби мовного та розумового рівнів. Таким чином, у художньому тексті природньо закладене підґрунтя мовно-розумового плану, що зумовлює перенесення акценту або на психоаналіз, або на особистість письменника чи читача.

Динаміка логіко-смислових відношень у парі “письменник – читач” пояснюється семантичною багатогранністю художнього тексту, розкриваючись в оповідному ланцюгу. Подібна багатогранність узгоджена з ефектом напруження, або внутрішнього натягнення, сутність якого полягає у визначенні істинності, а також невичерпної глибини художнього твору. Внутрішнє натягнення термінологічно асоційоване з щільністю викладу, у плані підвищення інформативних можливостей тексту, які роблять текст надінформативним та насиченим. Через напруження художнього твору розв’язується “протиріччя відкриття і прихованості”, а саме імплікованих та експлікованих структур, що складають підґрунтя текстових концептів. Розкриття концептуальної сутності художнього тексту здійснюється шляхом залучення відповідних методик аналізу художнього тексту, в яких шляхом висвітлення імпліцитно-експліцитних зв’язків розкривається динаміка розгортання текстових концептів [16, с. 120].

І. А. Тарасова пропонує для дослідження окремих художніх концептів використовувати методику пошарового аналізу, засновану на послідовному виділенні шарів концепту. При цьому ступінь когнітивної виділеності тих чи інших рівнів і специфіка додаткових методів художнього концепту будуть прямо залежати від його типу [53, с. 744]. Так, для концептів-гештальтів оптимальними є польовий метод і аналіз когнітивної структури. Топологічні концепти досліджуються за допомогою методики просторового моделювання. Емоційні концепти піддаються «ейдетичній дескрипції». Концепти з чуттєво сприйманим ядром адекватно експлікуються за допомогою методу пошарового опису концептуальних структур. При цьому компоненти художнього концепту можуть бути виявлені як за допомогою семантико-когнітивної інтерпретації власне

контекстів, в яких номінується даний концепт, із залученням різних методів концептуального аналізу, так і з додатковим використанням спеціальної наукової та енциклопедичної літератури (філологічних словників, словників та енциклопедій символів, асоціативних тезаурусів).

Взаємодоповнюючі методики дослідження текстового концепту, засновані на покроковому описі його структури (ядро, ближня і далека периферія) і подальшому аналізі його репрезентації як в наївній картині світу, так і в художній, запропоновано В. А. Новосельцевою і О. А. Фещенко. Такий варіант концептуального аналізу включає два етапи – опис фрагмента мовної картини світу та аналіз відповідного концепту на матеріалі конкретних текстів одного або різних авторів. Додатково вводиться порівняльний аналіз індивідуально-авторської і національної художньої картин світу певного тимчасового етапу в розвитку літератури [39, с. 55].

М. І. Жук у своєму дослідженні системи художніх концептів в авторській художній картині світу поряд з традиційними методами аналізу розробляє метод аплікації (накладення), суть якого полягає у «суміщенні та аналізі загальномовної, загальнопоетичної та індивідуально-авторської картин світу» [134, с. 9]. Специфіка семантичної моделі індивідуально-авторських концептів розкривається автором за допомогою загальномовного і загальнопоетичного концептуального фону. Таких самих методологічних принципів дотримуються С. А. Тимощенко та Ю. В. Миронова, які досліджують концепт одночасно в трьох сферах його перебування і функціонування – як культурний концепт у загальномовній картині світу певного лінгвокультурного співтовариства, як художній концепт в національній художній картині світу і в індивідуально-авторській картинах світу – з подальшим виділенням в концепті універсальних, національних та індивідуально-авторських ознак [35, с. 27].

Ряд дослідників вважає, що розгляд концептів в їх взаємодії один з одним на рівні художньої концептосфери повинен включати не тільки методику

внутрішнього структурування – виявлення актуалізованих шарів в концептах різного типу, а також основних засобів вербалізації їх змісту. Ракурс дослідження в цьому випадку зміщується в бік аналізу художніх концептів в динамічному аспекті – як складових когнітивних структур (фрейма, сценарію, метафоричної і метонімічної моделей, концептуальних полів) – з паралельним виявленням структурної специфіки певних ділянок концептуального простору [11, с. 22].

У разі розгляду художнього концепту з позиції його включення в таке надтекстове утворення, як художня картина світу, особливої згадки заслуговує метод, спрямований на смислову інтерпретацію змісту художнього концепту з подальшою його реконструкцією, запропонований в дослідженнях В. Л. Міллер [34, с. 43], який ми плануємо використовувати у нашому дослідженні. Цей метод заснований на зіставленні генетично тотожних контекстів і реалізується «за допомогою вказівки на деяку неструктуровану безліч тематично пов'язаних художніх висловлювань, що означають концепт в різних текстах. Підсумовування таких «означень» і дасть можливість говорити про зміст концепту» [34, с. 44]. При цьому в якості адекватної одиниці художнього концептуального аналізу автор пропонує мотив – специфічний художній фрейм, що виражає ідею об'єкта, представляючи його узагальнену репрезентацію. Мотив є конструктом, що об'єднує в собі як знакову, так і дознакову інформацію, так як при описі ситуації інформації «згортається» [33, с. 59].

Реконструкція смислового змісту художнього концепту на основі його мотивів реалізацій в різних творах національної літератури з простежуванням при цьому процесу формування стійких лейтмотивів (художніх фреймів) і подальше виявлення у ньому культуроспецифічних складових можуть бути здійснені, на думку автора концепції, щодо будь-якого типу художніх концептів. «Мотивний» аналіз має на меті перехід від конкретних художніх смислів в окремо взятих творах до узагальнених, наявних в національній художній картині світу як етнокультурно значущої системи. Отже, такий аналіз спрямований на

виявлення в інтертекстуальному просторі літератури не індивідуальної, а інваріантної, загальної стабільності і повторюваності тих чи інших смислових реалізацій концепту. Індивідуальний концепт у сфері художнього слова «створюється під впливом національної естетичної традиції і завжди в тій чи іншій мірі відповідає її конвенціям» [34, с. 40] а кожен художній твір, вибудовуючи своє інтертекстуальне поле, створює власну історію культури, переструктуровуючи весь попередній культурний фонд» [28, с. 36]. Відповідно до такого підходу, «національна література» розуміється як системне утворення, зі своїми постійними і змінними, і включає мовні та когнітивні елементи, способи їх мовного оформлення.

Отже, розглядаючи існуючі методики концептуального аналізу, можна зробити наступний висновок: моделювання художніх концептів здійснюється продуктивно, якщо воно при цьому керується тими чи іншими завданнями і предметом дослідження, на основі цілого комплексу методів і прийомів семантико-когнітивного, контекстуального, когнітивно-дискурсивного, інтерпретаційного, польового, компонентного, структурного, порівняльного, лексикографічного характеру, що мають метою спробу різнобічного аналізу концептів як в індивідуально-авторській, так і в національній художній картині світу. При цьому також слід враховувати думку наукової більшості про неможливість вичерпного опису художнього концепту зважаючи на його приналежність до сфери свідомості і, як наслідок, його принципових динамічностей [34, с. 40].

На нашу думку, виконуючи концептуальний аналіз, насамперед, слід брати до уваги досвід моделювання різних структур репрезентації знань, що були застосовані щодо мовного та текстового матеріалу. Найважливішим для моделей аналізу концепту є виявлення й презентація зв'язків між пізнавальними механізмами свідомого та позасвідомого, а також співвідношення різних компонентів моделей. В даний час концептуальний аналіз активно

використовується переважно в лексиці і фразеології. В області лінгвістичного аналізу тексту він знаходиться в стадії розробки. Можна відзначити, що вже є зразки концептуального аналізу окремих слів тексту або сукупності невеликих текстів (прислів'їв, приказок), але поки ще немає послідовної моделі концептуального аналізу цілого тексту, хоча є серйозні спостереження і переконливо доведені теоретичні положення, які дозволяють ставити проблему концептуального аналізу художнього тексту. До них можна віднести наступні судження:

1) Значущість концептуального простору для будь-якої розвиненої національної мови, роль творів культури, в тому числі словесних творів, в його розвитку і збагачення; «концептуальна сфера, в якій живе будь-національна мова постійно збагачується, якщо є гідна його література».

2) Зв'язок мови і культури, включення мови в концептосферу культури "концепт-це згусток культури в свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить в ментальний світ людини" [49, с. 36].

3) константність концептів в культурі, яка розуміється як їх постійна присутність в культурній свідомості, що особливо підкреслює і глибоко досліджує Ю. С. Степанов: «Константа в культурі – це концепт, існуючий постійно або, принаймні, дуже довго» [49, с. 37].

4) Універсальність концептів, яка розглядається як щось загальнолюдське, універсальне: «Концепт – універсалія людської свідомості ... Багаторазове звернення до нього сприяє формуванню асоціативного поля, межі якого у свідомості суб'єкта визначаються «культурною пам'яттю», причетністю до духовної традиції» [31, с. 282]. У ментальному просторі концепту універсальні знання займають його ядерні зони.

5) здатність концепту до розвитку, його динамічна природа: концепт має «шарувату» будову і різні шари є результатом «осадам» культурного життя різних епох [50, с. 51].

б) Мета концептуального аналізу – виявлення парадигми культурно значущих концептів і опис їх концептосфер, тобто тих компонентів, які складають ментальне поле концепту.

Концептуальний аналіз художнього тексту передбачає, по-перше, виявлення набору ключових слів тексту; по-друге, визначення базового концепту цього простору; по-третє опис позначуваного ними (ключовими словами) концептуального простору. Велике значення для формування концептів мають повторювані у тексті слова, звані по-різному: слова-лейтмотиви, лексичні домінанти, але частіше – ключові слова. Одне з найважчих завдань лінгвістики тексту, на думку А. В. Новікова, – виділення подібних ключових елементів тексту, бо послідовної методики їх виявлення і аналізу поки немає [38, с. 125]. На думку І. В. Арнольд, «семантично, тематично і стилістично найбільш істотними є повторювані в даному тексті значення, які виступають у незвичних зв'язках» [1, с. 163].

Для виконання нашої наукової роботи ми базуватимемось на методиці, запропонованій Л. В. Міллер. Першочерговим завданням у дослідженні концепту ВИБАЧЕННЯ ставимо перед собою вичислення мотивів – ситуацій вибачення у досліджуваних нами художніх англомовних творах. На приклад:

My father had moved away and was sitting at the table, his head in his hands. "Oh God. I'm sorry. I'm sorry," he repeated, though whether this was addressed to me or to the Almighty, I could not tell. He did not look at me as I slowly stood up. Instead he spoke into his hands, and although I kept my distance, knowing how volatile he could be, I sensed that something had broken in him.

"I'm sorry," he said, now shaken by sobs. "I can't take it, kid. I just can't—fucking—take it." [74, с. 202]

Дана ситуація є прикладом мотиву – ситуації вибачення. Цитата зображує вибачення за провину середньої важкості – батько під час сварки вдарив сина.

Отже, базовим концептом у цій ситуації, а також і у всіх наступних прикладах мотиву вибачення є концепт ВИБАЧЕННЯ.

Наступним завданням постає визначення ключових слів концептуального простору. У ситуації вибачення ключовими словами, на думку Ш. Блум-Кулки, Дж. Хауза і Г. Каспера, є такі лексеми як: *sorry, excuse, apologise, forgive, pardon, regret, fault* та *afraid* [66, с. 48] Та останнім завданням є опис кінцевої структури концепту ВИБАЧЕННЯ у художньому англомовному дискурсі.

Висновки до I розділу

На основі вивчення дефініцій дискурсу, наданих сучасними зарубіжними та вітчизняними мовознавцями, ми з'ясували, що дискурс – це загальноприйнятий тип мовної поведінки суб'єкта в якій-небудь сфері діяльності, детермінований соціально-історичними умовами, а також стереотипами, що затвердилися в організації та інтерпретації текстів як компоненти, складові і відображають його специфіку. Типологія дискурсу на сьогодні ще знаходиться на стадії розробки. Як зазначають Шевченко І. С., Морозова О. І, Серажим К. С. та інші, існує широка гама типологій дискурсу, що відрізняються критеріями, покладеними в їхню основу та функціонально-діяльнісним навантаженням даного терміну, яким його наділяють дослідники. Наша робота присвячена художньому дискурсу, чиєю ціллю є вплив на «духовний простір» читача та зміни в ньому. Характерною ознакою сучасного англомовного художнього дискурсу є ввічливість.

Мовознавці Браун П. та Левінсон С. ділять ввічливість на позитивну (спрямовану на розвиток теплих стосунків) та негативну (спрямовану на збереження своєї репутації). Вибачення є стратегією негативної ввічливості. Ситуація вибачення характеризується наявністю щонайменше двох співрозмовників, пошкодження, обставин спілкування та вираження прохання про вибачення. Експресивність вибачення залежить від ступеня провини мовця.

З огляду на важливість його ролі у розвитку міжособистісних відносин, вибачення може бути розглянуто як концепт.

Наразі серед науковців немає єдності сумок щодо параметрів, за якими може вестися вивчення концепту. Концептологи відстоюють три різні підходи для вивчення даного явища: лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та лінгвоконцептуальний. З огляду на тему нашої роботи та завдання, що ми перед собою ставимо, для даної роботи ми використовуватимемо саме лінгвокультурологічний підхід до дослідження концепту ВИБАЧЕННЯ у сучасному англomовному художньому дискурсі. Приходько А. М., прихильник лінгвокультурологічного підходу, пропонує таке визначення концепту: «концепти – своєрідні культурні гени, які входять в генотип культури і, ймовірно, визначають феноменологічну поверхню культури, її фенотип. Це інтегративні, функціонально-системні, багатовимірні (щонайменше, тривимірні) ідеалізовані формоутворення, які, самоорганізуючись, спираються на понятійний (або псевдо- або допонятійний) базис і закріплюються в значенні будь-якого знака: наукового терміна, слова (словосполучення) або більш складної лексико-граматико-семантичної структури або невербального предметного (квазіпредметного) способу або предметної (квазіпредметної) дії...».

Концептуальний аналіз художнього тексту передбачає, по-перше, виявлення набору ключових слів тексту; по-друге, визначення базового концепту цього простору; по-третє опис позначуваного ними (ключовими словами) концептуального простору.

РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВИБАЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Другий розділ роботи буде присвячено аналізу особливостей актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в сучасному англomовному дискурсі. Матеріалом для дослідження стали твори таких письменників: Harris J. “Gentlemen and Players”, Rowling J. K. “The Casual Vacancy”, Sharpe T. “The Midden”. Базовим концептом усіх мотивів, що будуть аналізуватися, згідно з темою роботи, є концепт ВИБАЧЕННЯ.

2.1 Лінгвістичні засоби актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в текстах Дж. Харріс

В даному розділі, дослідження буде проведено на матеріалі роману Joanne Harris “Gentlemen and Players” [74].

Перше ключове слово, що було застосоване для актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ – *sorry*. Для розуміння точного значення лексеми *sorry*, проаналізуємо її значення в англomовних словниках.

Згідно значень словника Cambridge Dictionary, *sorry* включає в себе:

- feeling sadness, sympathy, or disappointment, especially because something unpleasant has happened or been done;
- to feel sad because you have a problem and you feel that it is not fair that you are suffering so much;
- used to show that something that must be said causes sadness or disappointment;
- used to say that you wish you had not done what you have done, especially when you want to be polite to someone you have done something bad to;
- used to show politeness when refusing something or disagreeing;

- a bad condition or situation;
- used when apologizing for something;
- used to show politeness when refusing something or disagreeing;
- used when politely asking someone to repeat something or when politely interrupting someone;
- feeling bad because you have caused trouble or difficulty to someone else;
- Sorry is also used as a polite way to show your sympathy to someone because of a loss, problem, or trouble the person has had;
- Sorry is also used as a polite way of asking someone to excuse you for having done something that might have annoyed the person;
 - so bad as to cause feelings of sympathy. [73]

Таким чином, концепт ВИБАЧЕННЯ може бути актуалізований за допомогою лексеми *sorry* в таких ситуаціях, як:

- «жаль, розкаяння»;
- «жест ввічливості»;
- «ситуація легкої провини»;
- «ситуація середньої провини»;
- «ситуація тяжкої провини»;
- «формальність».

Проаналізуємо приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою лексеми *sorry*:

Приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ у значенні «жаль»:

I am sorry for it. But he was right. What do we really know about our colleagues?

[74, с. 142]

I saw him," I told her. „Or at least, I thought I did..."

„We all were,” said Marlene. „But there was no Pinchbeck on any of the School records, or in the photo files, or even on the lists of applicants. Anyway, by then, it was all over. No one was interested. My son was dead. We had a school to run.”

Leon shrugged. “Pactum factum. Bugger went down. Seven years. Felt a bit sorry for him, really.” He smiled indulgently [74, с. 192].

I looked up at him then, allowing my eyes to fill with tears. It wasn't difficult in the circumstances. I thought of Leon, and of my father, and of myself, and the tears just came all on their own. “I'm sorry,” I said [74, с. 221].

In a way I'm sorry. Still, after the notebook, I knew I couldn't let him live [74, с. 240].

„I'm sorry,” I said.

„It wasn't your fault... Besides... being sorry won't bring Leon back, will it? [74, с. 416].

В даному мотиві адресант приносить свої вибачення за те, що нагадав матері про бездушне ставлення до її сина, про його смерть, порушивши тим самим постулат чесноти, і у відповідь отримує емоційно стримане прощення. Отже, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано у значенні «жаль».

Приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ у значенні «вибачення в ситуації легкої провини»:

“Ah—sorry. Must get along. Headmaster's briefing. Can't be late.” [74, с. 23].

“Ah—sorry, Roy. Catch you later.” [74, с. 35].

“I'm sorry, sir. I should have asked your permission” [74, с. 98].

“I'm sorry,” she said.

“Don't be. It doesn't suit you” [74, с. 115].

So, at last, you've heard it all. I'm sorry it had to be here and now [74, с. 301].

The cramp in my side came again, and I gave a smothered gasp. Miss Dare broke off at once. "I'm sorry, sir," she said in a gentler voice [74, с. 259].

"I'm sorry," I said mildly. "I must have missed your message" [74, с. 136].

Так, ми навели приклади тих мотивів, де герої вживають лексему "sorry" в тих випадках, коли вони змушені йти, зробили щось без дозволу, розкрили некоректний вчинок іншої людини, не побачили повідомлення або сказали зайве в пориві емоцій. Отже, концепт «ВИБАЧЕННЯ» може актуалізуватись за допомогою лексеми "sorry" в значенні «легка провина».

Приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ у значенні «знак ввічливості»:

"I'm sorry, Dr. Devine. I don't have the slightest idea" [74, с. 46].

I'm sorry, Peggy. I nearly meant it too [74, с. 121].

"Oh, you were talking to me," I said. "I'm sorry, I thought perhaps you were a member of the royal family" [74, с. 128].

ВИБАЧЕННЯ часто використовується у значенні «знак ввічливості», в ситуаціях, коли людина не має ніякої провини, але почуває себе незручно в наслідок свого незнання певної ситуації, обставин, неправильного розуміння слів.

Приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ у значенні «вибачення в ситуації середньої провини».

"Sorry, sir," muttered Allen-Jones, looking fixedly at his desktop.

"I think it is Mr. Meek who should be receiving the apology," I said.

"Sorry, sir" [74, с. 52].

My father had moved away and was sitting at the table, his head in his hands. "Oh God. I'm sorry. I'm sorry," he repeated, though whether this was addressed to me or to the Almighty, I could not tell. He did not look at me as I slowly stood up. Instead

he spoke into his hands, and although I kept my distance, knowing how volatile he could be, I sensed that something had broken in him.

“I’m sorry,” he said, now shaken by sobs. “I can’t take it, kid. I just can’t—fucking—take it” [74, с. 202].

Так, приклади демонструють застосування лексеми “*sorry*” у випадку, якщо герой має провину середнього ступеня, а саме: нанесення тяжкої образи, сварка, допущення серйозної помилки, яка матиме значні наслідки для самого героя та для оточуючих.

Також, концепт ВИБАЧЕННЯ було актуалізовано засобом ключового слова *apologize* та його похідних. Проаналізуємо значення цієї лексеми.

В словнику Cambridge Dictionary лексема *apologize* має наступні значення:

- to tell someone that you are sorry for having done something that has caused problems or unhappiness for them;
- to tell someone that you are sorry for something that has caused inconvenience or unhappiness;
- to express regret for something done or said: to make an apology;
- to express regret for having done or said something wrong;
- to tell someone that you are sorry for having done something that has caused problems or unhappiness for them.

Отже, ця лексема може бути застосовано в ситуаціях:

- Вибачення за нанесену шкоду;
- Вибачення за нанесені незручності;
 - Вираз співчуття та жалю [73].

Проаналізуємо приклад актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою лексеми *apologize*: у наступному мотиві лексема *apology*, похідна від *apologize*,

використовується на позначення самого факту вибачення, незалежно від ступеня провини та ситуації вцілому:

Heads nodded. Among the faces I saw Allen-Jones and McNair, Sutcliff, Jackson, and Anderton-Pullitt. Half my form. I shook my head in disgust. "I had thought better of you, 3S. I thought you were gentlemen."

"Sorry, sir," muttered Allen-Jones, looking fixedly at his desktop.

*"I think it is Mr. Meek who should be receiving the **apology**," I said.*

"Sorry, sir" [74, с. 52].

Наступний мотив містить лексему *apologetic*, похідну від *apologize*, у значенні невербальної передачі вибачення.

That sounded ominous. I always mark in my own room when I'm free.

"Do you mean to say I'm going to be sharing room fifty-nine?"

*Pearman looked **apologetic**. "Well, most people share," he said. "We don't have the space otherwise. Haven't you seen your timetable?" [74, с. 32].*

Також, концепт ВИБАЧЕННЯ було актуалізовано засобом ключового слова *excuse*. Проаналізуємо значення цієї лексеми.

В словнику Cambridge Dictionary лексема *excuse* має наступні значення:

- to forgive someone;
- a polite way of attracting someone's attention, especially of someone you do not know;
- used to politely ask someone to move so that you can walk past them;
- used to tell someone politely that you are leaving;
- used to say sorry for something you have done by accident;
- said before disagreeing with someone;

- used to politely ask someone to repeat something they have said because you have not heard it;
- a reason that you give to explain why you did something wrong;
- a false reason that you give to explain why you do something;
- to explain why you cannot be present somewhere;
- to give false reasons why you cannot do something [73].

Проаналізуємо приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою лексеми *excuse*:

I met him in the mornings—wearing my own clothes under my St. Oswald’s uniform—and arrived to my own classes late, with a series of ingenious excuses [74, с. 96].

Miss Dare smiled and picked up her marking. “I’m sure you have work to do,” she said, making for the door. Then she stopped. “Excuse me for asking, sir,” she said. “But you’re not planning retirement this year, are you?” [74, с. 133].

“Excuse me, Mr. Snyder, sir,” said Leon, behind him. [74, с. 229].

“Excuse me, Mr. Straitley—” That look again, like a man whose last-minute reprieve has finally come. “Duty calls” [74, с. 367].

Проаналізувавши мотиви, ми можемо зробити висновок, що актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ через ключове слово *excuse* відбувається в ситуаціях, коли герой не має провини, але має причину для вибачення, таку як переривання бесіди, ставлення особистих питань.

Також, ми змогли виокремити випадок, де ВИБАЧЕННЯ актуалізовано через лексему *excuse* як пояснення:

Of course I’d had more opportunity to study them; I had notebooks filled with sketches—what was more, I could forge any signature Leon gave me, which meant that

both of us were able to benefit with impunity from a number of excuse notes and out-of-school permission slips [74, с. 258].

Так, герой писав велику кількість пояснювальних записок, вибачаючись за пропуски занять.

В першому мотиві, ми змогли відзначити, що ВИБАЧЕННЯ актуалізовано через лексему *excuse* як виправдання:

I met him in the mornings—wearing my own clothes under my St. Oswald’s uniform—and arrived to my own classes late, with a series of ingenious excuses[74, с. 96].

Так, герой постійно запізнювався на заняття, і завжди знаходив при цьому велику кількість вибачень-виправдань.

Наступним ключовим словом, за допомогою якого актуалізується концепт ВИБАЧЕННЯ є *afraid* Проаналізуємо значення цієї лексеми.

В словнику Cambridge Dictionary лексема *afraid* має наступні значення:

- feeling fear, or feeling worry about the possible results of a particular situation;
- used to politely introduce bad news or disagreement [73].

Проаналізуємо приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою лексеми *afraid*:

“Four people? I’m sharing my room with four upstarts and a House Meeting?”

“It gets worse, I’m afraid,” said Miss Dare meekly. *“One of the upstarts is me”* [74, с. 32].

I found Bishop’s (handwritten) note in my pigeonhole at the end of the lunch break. Not before, I’m afraid, though Marlene tells me she delivered it at registration. [74, с. 198].

A bit late for that, I’m afraid; but he isn’t a pervert, as the Examiner crowingly suggests [74, с. 229].

У наведених мотивах лексемою *afraid* виражено жаль щодо повідомлюваної інформації.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що в романі Джоан Харріс “Gentlemen and Players”, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою ключових слів:

- *sorry*, в контекстах: «жаль», «вибачення в ситуації легкої провини», як «вибачення в ситуації середньої провини», «знак ввічливості»;
- *apologize* та його похідних в контексті «знак ввічливості» «факт вибачення»;
- *afraid* в контексті «жаль з приводу повідомлення»;
- *excuse* в контексті «знак ввічливості», «пояснення», «виправдання».

Продемонструємо результати дослідження на рис. 2.1.

Як демонструє рисунок 2.1, актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *sorry* представлено найбільш значною кількістю (70,8%) у різних контекстах. Ми з’ясували, що в меншому ступені (14,6%), концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою лексеми *apologize* та її похідних. Концепт ВИБАЧЕННЯ в найменшому ступені актуалізується за допомогою лексем *excuse* та *afraid* (по 3%). Вживання лексем *pardon*, *regret* та *forgive* на позначення вибачення у даному романі відсутні.

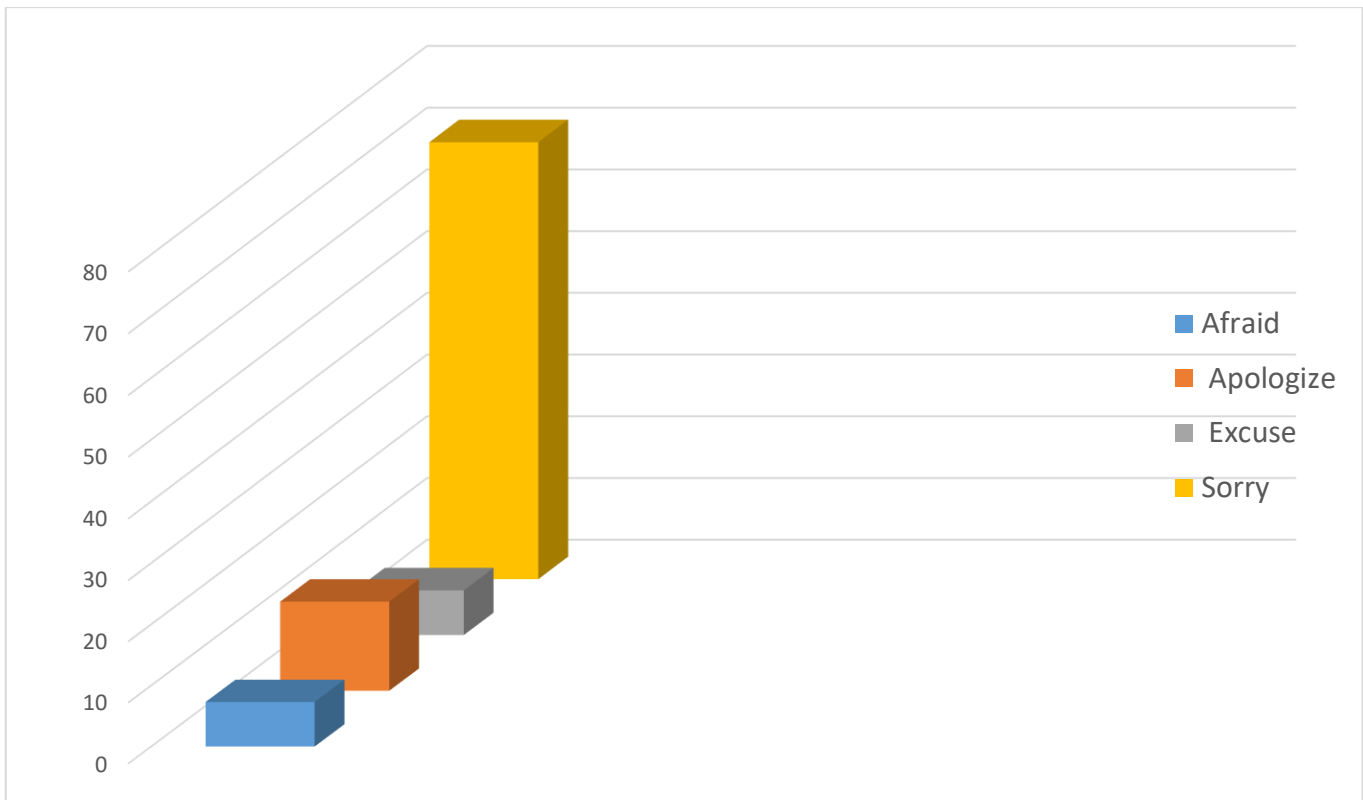

Рис. 2.1 – Результати дослідження

2.2 Лінгвістичні засоби актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в текстах Дж. Роулінг

Наступним кроком, проаналізуємо засоби актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в романі Rowling J. K. “The Casual Vacancy” [75].

Актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *sorry*:

Приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ у значенні «жаль»:

‘I’m very sorry about Mr Fairbrother too,’ said Tessa. ‘He was an old friend of ours, actually. That’s the reason Mr Wall is a bit—’ [75, с. 27].

‘Oh God, Minda, I’m so sorry.’ ‘Don’t be silly. It’s fine.’ [75, с. 93].

You're sorry we didn't go as a couple. [75, с. 79].

'Fine,' he said. 'You were missed. Aubrey and Julia were sorry you couldn't make it.' [75, с. 137].

He was not sorry that he had left before it disappeared into the ground. 'Gotta be, hasn't it? Death.' [75, с. 140].

Ми навели приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ у значенні «жаль», в ситуаціях, де герої дійсно співчують або розкаюються в тому, що було зроблено: так, героям жаль містера Фейрбразера, героїня співчуває іншій героїні, в іншій ситуації, героям шкода, що вони не відвідали захід разом, Обрі і Джулія шкодували, що їх друг не зміг приїхати, а в останньому мотиві, герою було зовсім не шкода, що його ворога забрала смерть.

Приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ як «вибачення в ситуації легкої провини»:

'Minda, I'm so sorry,' she sobbed, 'but I was having to deal with Colin and all the rest of them.' [75, с. 35].

'Sorry,' he said thickly, wiping it away with his napkin. [75, с. 134].

Так, вищенаведені приклади демонструють актуалізацію концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою лексеми *sorry* в ситуаціях, коли героїні довелося мати справу з ворогами своєї подруги. В іншому випадку, герой забруднив свою супутницю, тому з відчуттям сорому та легкої провини, він вибачився.

Приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ як «знак ввічливості»:

The young woman's jaunty voice was as loud and horrible in Mary's ear as a triumphal fanfare; the blast of it obliterated the sense of the words.

'Sorry?'

'Alison Jenkins from the Yarvil and District Gazette. I want to speak to Barry Fairbrother? It's about his article on the Fields.' [75, с. 49].

В даному мотиві, героїня вибачається через те, що не розчула сенс сказаного їй, тим самим виражаючи прохання до співбесідника повторити сказане ще раз. Таким чином, вибачення виступає тут в ролі знаку ввічливості.

'Sorry, Terri, but I've got to ask,' said Kay. 'Have you used this morning?' [75, с. 52].

В наведеному прикладі, героїня має поставити герою незручне питання, тому ввічливо вибачається заздалегідь. Отже, в цьому випадку, вибачення знову ж таки, виступає в ролі знаку ввічливості.

'I'm sorry, Terri,' said Kay, 'but you weren't in any fit condition to have sole charge of a small child.' [75, с. 81].

В прикладі героїня вибачається за зроблене зауваження. В цьому випадку, вибачення – лише знак ввічливості, тому що героїня зробила заслужене зауваження, тому вона не відчуває провини за це, до того ж, ввічливе зауваження не образило співбесідника. Таким чином, в прикладі вибачення актуалізовано за допомогою лексеми *sorry* через ситуацію «знак ввічливості».

'Sorry, mate, I'm going the other way,' said Simon. 'Cheers.' [75, с. 96].

В прикладі, Саймон ввічливо вибачається за те, що не може супроводжувати свого друга – йому треба йти іншим шляхом. Отже, вибачення актуалізовано за допомогою лексеми *sorry* через ситуацію «знак ввічливості».

Then came another small flurry of movement, and Samantha heard Howard's loud voice: 'Excuse me ... so sorry ... trying to join our family' [75, с. 112].

Приклад демонструє, знову ж таки, актуалізацію концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою лексеми *sorry* через ситуацію «знак ввічливості». Героїня намагається протиснутись через натовп, розштовхуючи інших людей, через це, вона ввічливо вибачається.

I'm sorry, Sam, it's not really my taste ... just a teeny bit over the top ... [75, с. 136].

В прикладі, героїня не хоче образити друга тим, що їй не подобається його вибір. Тому, вона ввічливо вибачається і зазначає, що це не зовсім в її смаку.

'Sorry, I don't know what you do, Samantha?' asked Kay. [75, с. 160].

В зазначеному прикладі концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою лексеми *sorry* через ситуацію «знак ввічливості», так як героїня ввічливо запитує подругу, чим та займається. Вибачається героїня через те, що вони вже довго спілкуються, а вона так і не знає, чим подруга займається. Отже, в цій ситуації ввічливе вибачення є доречним.

'I'm sorry, but that's a very naive point of view; if you're going to judge success purely –' [75, с. 162].

В прикладі, герой ввічливо вибачається за те, що не погоджується з точкою зору співрозмовника через його наївність. Отже, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою лексеми *sorry* через ситуацію «знак ввічливості».

Приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ як «вибачення в ситуації середньої провини».

'I'm sorry ... I'm sorry ... oh God, Gav ...' [75, с. 195].

В прикладі, героїня вибачається через заподіяну шкоду. Таким чином, в цьому випадку, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою лексеми *sorry* через ситуацію «середня провина».

В значній кількості, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою ключового слова *apologize*. Розглянемо, в мотивах якого контексту було актуалізовано концепт.

Розкаяння:

not going to apologize for getting involved with the community— [75, с. 156].

Так, з контексту зрозуміло, що головний герой не збирається вибачитись (не відчуває розкаяння) за те, що потрапив у таку компанію.

'Don't be so damn rude and disgusting!' shouted Colin. 'Sit up properly! Wipe up that mess! How dare you speak to your mother like that? Apologize!' [75, с. 214].

В мотиві, наведеному вище, один герой закликає іншого розкаятись (вибачитись) в грубощах та неповазі до матері. Отже, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано в цьому прикладі за допомогою лексеми *apologize* в контексті «розкаяння».

He had confessed to his parents, and they had personally telephoned the victims of the boy's spite to apologize. [75, с. 358].

Так, в прикладі хлопчик розкався в своїй злобі та його батьки подзвонили батькам жертв, щоб виразити своє розкаяння (вибачитись). Таким чином, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано в цьому прикладі за допомогою лексеми *apologize* в контексті «розкаяння».

The Walls had not telephoned Shirley to apologize, but she was constantly primed, in case the boy should mention it to his parents, or in case anybody should bring it up, to deliver a final crushing blow to Stuart's reputation. [75, с. 358].

Так, героїня завжди була готова розкаятись в тому, що вона спричинила, якщо жертви тільки згадають про це. Отже, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано в цьому прикладі за допомогою лексеми *apologize* в контексті «розкаяння».

Guilt and dread dogged him until, on Sunday evening, he cracked and called Kay to apologize. [75, с. 194].

В прикладі почуття провини переслідувало героя до тих пір, поки він не подзвонив Кей щоб вибачитись (розкаятись в спричиненому їй). Таким чином, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано в цьому прикладі за допомогою лексеми *apologize* в контексті «розкаяння».

Актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *excuse*:

Excuse me, I must say hello to Lawrence ... [75, с. 239].

В прикладі, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою лексеми *excuse* в контексті «ситуації ввічливості» – так, герой ввічливо вибачається за те, що він мусить полишити своїх співбесідників за для того, щоб привітатись з іншими.

Наступний мотив демонструє актуалізацію концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою лексеми *excuse* через ситуацію «знак ввічливості». Героїня намагається протиснутись через натовп, розштовхуючи інших людей, через це, вона ввічливо вибачається. Нагромадження лексем на позначення концепту ВИБАЧЕННЯ свідчить про експресивність героїні та її переживаання з приводу завдання іншим незручностей:

Then came another small flurry of movement, and Samantha heard Howard's loud voice: 'Excuse me ... so sorry ... trying to join our family ...' [75, с. 112].

Також у даному творі, концепт ВИБАЧЕННЯ було актуалізовано засобом ключового слова *pardon*. Проаналізуємо значення цієї лексеми.

В словнику Cambridge Dictionary лексема *pardon* має наступні значення:

- to forgive someone for something they have said or done;
- an occasion when someone who has committed a crime is officially forgiven;
- used to politely ask someone to repeat something they have said because you did not hear it;
- used to show that someone has said something that offends you [73]

Проаналізуємо випадки актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *pardon*:

He thumped his chest. 'Pardon me. Yes. It'll be very interesting indeed. [75, с. 70]

Howard burped sonorously. 'Bloody disgraceful. Pardon me.' [75, с. 132].

Актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою лексеми *pardon* застосовується в ситуаціях формального вибачення – тобто коли герой порушив певні правила етикету, як в другому прикладі, або ж не відчуває провини, і вибачається лише тому, що повинен. Отже, в цій ситуації, вибачення – лише формальність.

She thought she saw two of the St Anne's girls exchange whispers and smirks, and was sure of it when Krystal suddenly stood tall, glaring at them, and said, 'S'pose your shit smells of roses, does it?'

'I beg your pardon?' said their coach. [75, с. 368].

Так, учитель звертає увагу на використання ненормативної лексики серед учнів і своїм обуреним запитанням вимагає дівчат контролювати свої висловлювання. У даному мотиві лексема *pardon* використана у значенні «звернення уваги на дії або слова, що ображають», тобто як вимога вибачитись.

У даному творі, концепт ВИБАЧЕННЯ було актуалізовано засобом ключового слова *regret*. Проаналізуємо значення цієї лексеми.

В словнику Cambridge Dictionary лексема *regret* має наступні значення:

- to feel sorry or unhappy about something you did or were unable to do;
- (formal) to express in a polite way that you feel sorry about something [73].

Проаналізуємо випадки актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *regret*:

*Parminder turned to her computer monitor, typed in a password, and brought up her inbox. She angled the monitor so that Tessa could read Howard's message. The first paragraph expressed **regret** at Barry's death. [75, с. 96].*

У даному мотиві маємо змогу спостерігати використання лексеми *regret* у значенні «співчуття (жаль)», принесені за смерть знайомого.

Актуалізація концепту **ВИБАЧЕННЯ** за допомогою ключового слова *afraid*:

'She's probably hoping the Weedons are too ignorant to sue, but that won't matter if the General finds out it was the wrong medication.'

'She'll be struck off,' said Maureen with relish.

*'That's right,' said Shirley, 'and **I'm afraid** a lot of people will feel good riddance. Good riddance.'* [75, с. 128].

*'Simply not true, **I'm afraid**,' Miles said firmly. 'To fully understand the problem, Kay, you need to appreciate a bit of local history.'* [75, с. 159].

'Did you grow up in Pagford?'

*'**Afraid so**,' said Miles, smiling complacently. 'Born in the old Kelland Hospital along the road. They closed it in the eighties.'* [75, с. 160].

***I'm afraid** the young ones were, well, laughing at Maureen ... it's such a pity she wore that dress ... I hate seeing her make a fool of herself.* [75, с. 306].

Як і у творі попереднього автора, усі вищенаведені мотиви, що включають у себе лексему *afraid* виражають жаль щодо повідомлюваної інформації.

Продемонструємо результати дослідження на рис. 2.2:

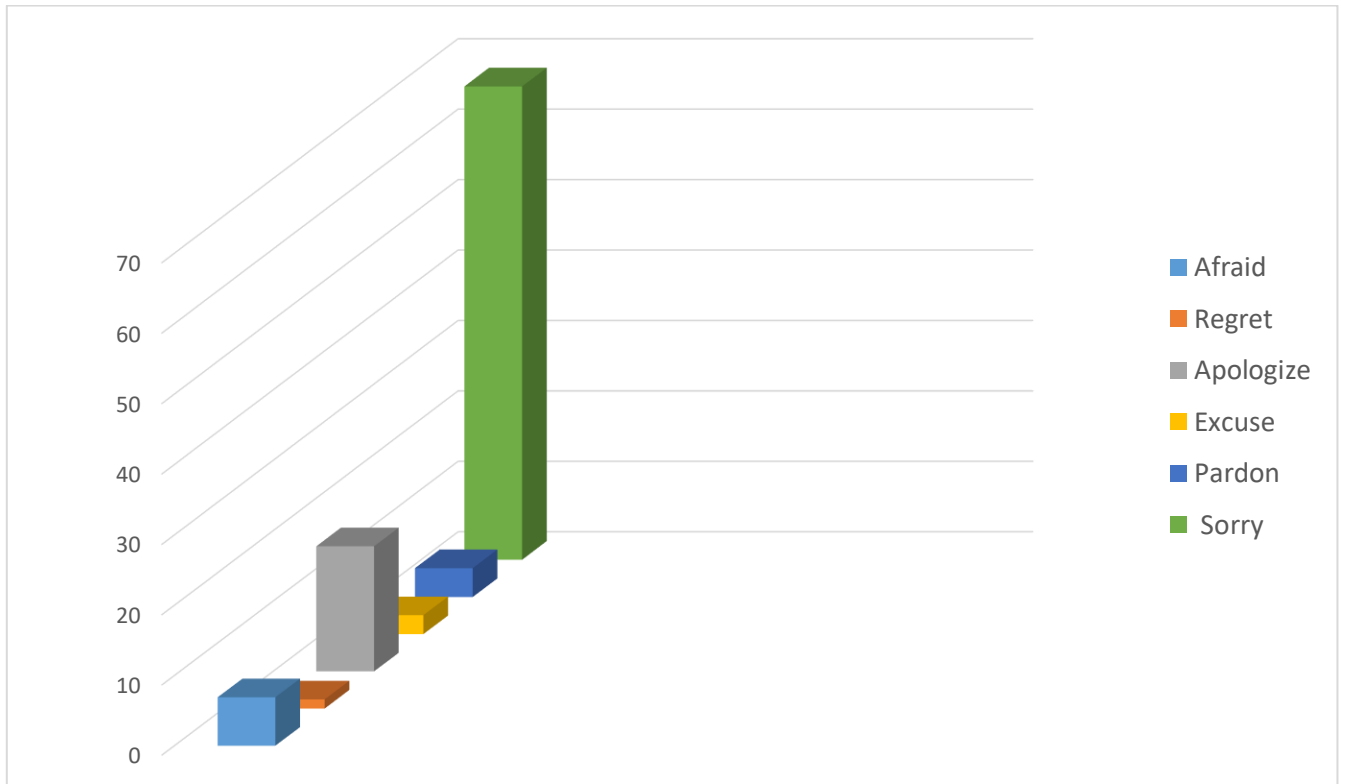

Рис. 2.2 – Результати дослідження

Отже, ми з'ясували, що в романі Дж. Роулінг “The Casual Vacancy”, концепт **ВИБАЧЕННЯ** актуалізовано за допомогою ключових слів:

- *sorry*, в контекстах: «жаль», «вибачення в ситуації легкої провини», як «вибачення в ситуації середньої провини», «знак ввічливості»;
- *excuse* в контексті «жест ввічливості»;
- *apologize* та його похідних в контексті «розкаяння», «знак ввічливості» «факт вибачення»;
- *afraid* в контексті «жаль з приводу повідомлення»;
- *regret* в контексті «співчуття»;
- *pardon* в контексті «формальність», «звернення уваги на дії або слова, що ображають».

Як демонструє рисунок 2.2, актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *sorry* представлено найбільш значною кількістю (67,2%) в різних контекстах. Ми з'ясували, що в меншому ступені, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою лексеми *apologize* (17,8%). На третьому місці за вживаністю опинилась лексема *afraid* (7%) Концепт ВИБАЧЕННЯ в найменшому ступені актуалізується за допомогою лексем *excuse* (2,7%) та *regret* (1,3%) відповідно.

У порівнянні з попереднім проаналізованим романом, в творі Дж. Роуллінг з'являються лексеми *pardon* та *regret*.

2.3 Лінгвістичні засоби актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в текстах Т. Шарпа

В цьому підпункті, дослідження буде проведено на матеріалі роману Т. Sharpe "The Midden" [76].

Актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *sorry*:

Приклади актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ у значенні «розкаяння»:

Timothy didn't know it but he could see that Mr Smith had just nicked his nose. The situation was most unpleasant. 'I'm sorry about that,' he muttered. 'He's not very popular in the family either.' [76, с. 25].

В прикладі, наведеному вище, герой випадково порізав ніс іншому герою, тому йому було дійсно жаль, в цій неприємній ситуації він міг тільки вибачитись. Отже, концепт ВИБАЧЕННЯ було актуалізовано за допомогою лексеми *sorry* в ситуації «розкаяння»

Вибачення в ситуації середньої провини:

'You're a perfectly fiithy mess,' she had told him when she found him at the Casualty department of the hospital. 'I can't think why I put up with you.'

'I'm awfully sorry, dear, but you know me,' said the Major.

'Unfortunately. But not for much longer if you go on like this,' she had replied. "This is your last chance. I can't think what gets into you.' [76, с. 29].

Так, майор налякав головну героїню, тому актуалізацію концепту ВИБАЧЕННЯ через лексему *sorry* в цьому випадку ми віднесли до контексту «середня провина».

'You really are a truly horrible person,' she said, 'and mad. You've ruined my weekend by behaving like. Jike, well, like the sort of person you are.'

'I'm really sorry. I honestly am,' the Major whimpered. 'It's just that as soon as I find myself in a saloon bar, or better stiiil a public one, I get this terrible urge.' [76, с. 73].

В прикладі, майор зіпсував героїні вихідні, та образив її, тому актуалізацію концепту ВИБАЧЕННЯ через лексему *sorry* в цьому випадку ми також віднесли до контексту «середня провина».

Актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *apologize*:

*He picked up the house phone and woke the Judge, and, **having apologized profusely**, repeated Miss Midden's message and the fact that she wanted to see the Judge. [76, с. 69].*

Так, в прикладі, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою лексеми *apologize* в контексті «формальне вибачення». Так, герой мусив розбудити свою хазяйку, вибачившись перед нею, тому що їй телефонували.

Актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *pardon*:

*I mean, **begging your pardon**, ma'am, for interrupting but that thing downstairs has come out of the cellar again and it isn't a fit sight for a decent woman to see first thing in the morning.'* [76, с. 78].

Як ми вже зазначали, актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою лексеми *pardon* застосовується переважно в ситуаціях формального вибачення – тобто коли герой порушив певні правила етикету. Так, герой вибачився за те, що він перебив спілкування героїні, але він мусив зазначити, що таке видовище не підходить для порядної дами. Отже, в цій ситуації, вибачення – лише формальність.

Актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *afraid*:

*'I'm **afraid** there's that fellow Bob Lazlett from the Echo outside asking for a statement, sir,' he said.* [76, с. 36].

*In spite of his fatigue the Chief Constable almost smiled at the thought. Once again he phoned the farm and got no reply. He tried the Middenhall itself and asked for the Major. 'I'm **afraid** he's away for the weekend,' a woman told him.* [76, с. 61].

*'The mixed grill will be ready about ten. Before that we are a bit short, I'm **afraid**. Times ain't what they used to be.'* [76, с. 115].

Усі вищезазначені випадки включають у себе лексему *afraid* у конетксті «жаль щодо повідомлюваної інформації».

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що в романі Т. Шарпа “The Midden” [76], концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою ключових слів:

- *sorry*, в контекстах: «розкаяння», «вибачення в ситуації середньої провини»;

- *apologize* в контексті «формальне вибачення», «факт вибачення»;
- *afraid* в контексті «жаль з приводу повідомлення»;
- *pardon* в контексті «формальне вибачення».

Продемонструємо результати дослідження на рис. 2.3:

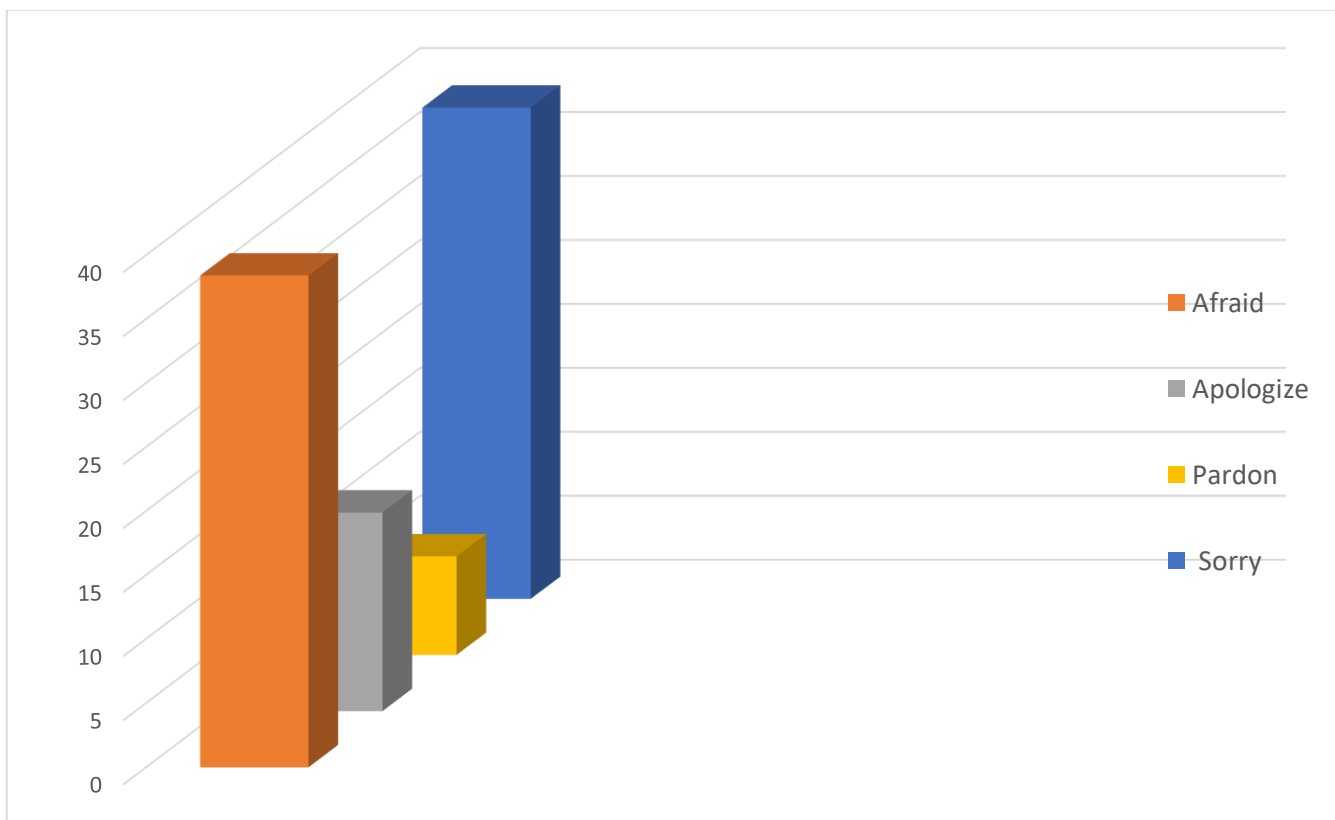

Рис. 2.3 – Результати дослідження

Як демонструють результати дослідження, концепт **ВИБАЧЕННЯ** в аналізованому романі в найбільшій кількості представлено ключовими словами *sorry* та *afraid* (по 38,4%), та *apologize* (15,5%), найменшою кількістю представлена лексема *pardon* (7,7%). Ключові слова *excuse*, *regret* та *forgive* у данному романі відсутні.

Отже, в ході аналізу, ми з'ясували, що в досліджуваних романах, концепт **ВИБАЧЕННЯ** актуалізовано за допомогою ключових слів:

- *sorry*;

- *apologize* та її похідних;
- *excuse*;
- *afraid*;
- *pardon*;
- *regret*.

Зіставимо результати дослідження на рис. 2.4.

Як демонструє рис. 2.4, в трьох романах, проаналізованих нами, переважає актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ через ключове слово *sorry*. У романі Т. Шарпа перше місце за вживаністю поділяють лексеми *sorry* та *afraid*. Другим за вживаністю в усіх досліджуваних романах стало ключове слово *apologize*. Значну відсоткову частку має лексема *afraid* (10,3% в усіх романах). Рідшими за вживаністю стали лексеми *excuse*, *pardon* та *regret*. У жодному з творів лексема *forgive* у значенні прохання про вибачення не з'являлась.

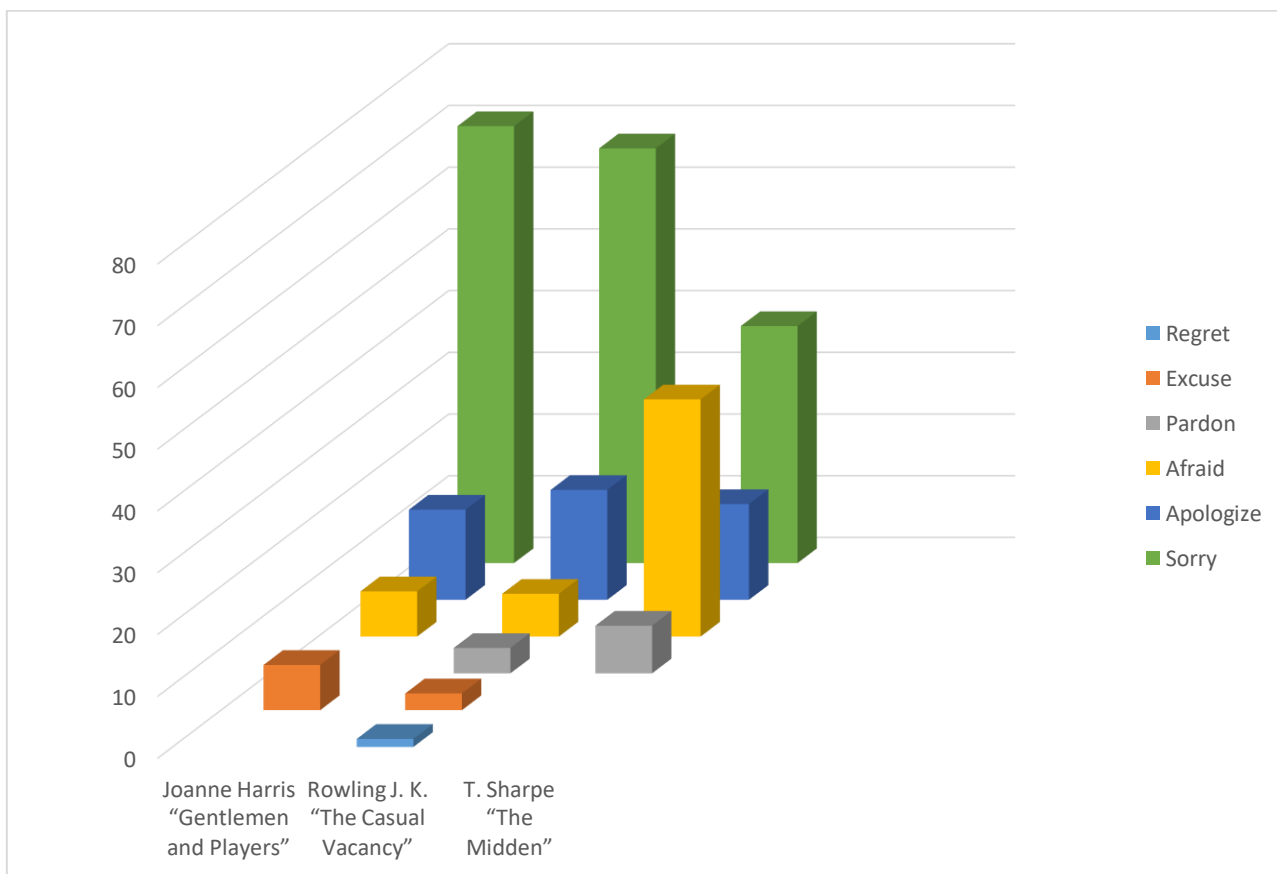

Рис. 2.4 – Зіставлення результатів аналізу

2.4 Структура концепту ВИБАЧЕННЯ

Структура змісту концепту може бути представлена у вигляді поля з ядро-периферійною організацією. Належність до ядра, приядерної зони або периферії визначається ступенем «яскравості», чуттєвої конкретності, наочності, або, іншими словами, прототипності ознаки для носіїв мови. На периферії концепту знаходяться більш абстрактні ознаки, що виникають на основі конкретних, предметних ознак. До периферії концепту відносять різноманітні культурно-обумовлені, асоціативні, оціночні елементи [14; с. 162].

На основі даних, отриманих при аналізі використання ключових слів у мотивах з базовим концептом ВИБАЧЕННЯ, ядром концепту є ключове слово *apology*. Визначення цієї лексеми не передбачає жодних значень, що б не відносились до даного концепту, що підтвердилось і у аналізованих творах. Вона є нейтрально забарвленою і не несе собою додаткових емоційних значень.

Ключові слова, що мали найпоширеніше вживання саме у контексті концепту ВИБАЧЕННЯ віднесемо до ближньої периферії. До них відносяться ключові слова *sorry* (65,3%), *afraid* (10,3%), *excuse* (3,9%), *pardon* (3,2%), що відрізняються контекстом використання. Найобширніші контексти використання має лексема *sorry*, що одночасно може використовуватись у значенні жалю, ситуації легкої чи середньої провини, співчуття або знаку ввічливості, на відміну від лексеми *afraid*, яка відноситься до концепту ВИБАЧЕННЯ лише у випадку вживання її у значенні «жаль з приводу повідомлюваної інформації». Та ж ситуація склалась і з лексемою *excuse*. Ключове слово *pardon* належить до концепту ВИБАЧЕННЯ, але його сфера обмежується використанням як формальності.

Дальню периферію формують ключові слова, що використовуються у мотивах вибачення проаналізованих нами творів вкрай рідко: *regret* (0,8%), *forgive* (0%). Лексема *regret* у мотиві вибачення була вжита у трьох проаналізованих нами творах лише один раз. Лексема *forgive* у прямій мові не

була вжита жодного разу. Відобразимо структуру концепту ВИБАЧЕННЯ на рисунку 2.5:

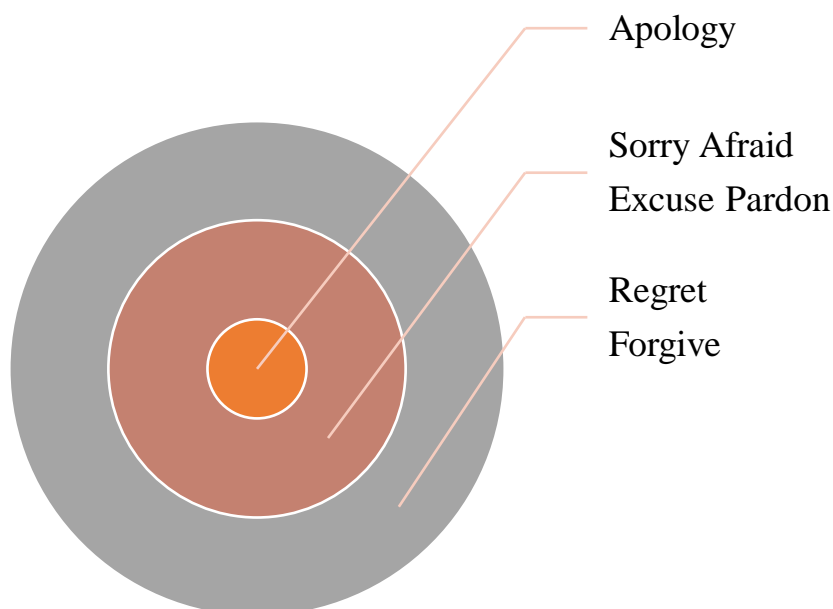

Рис. 2.5 – Структура концепту ВИБАЧЕННЯ

Висновки до II розділу

Другий розділ роботи було присвячено аналізу особливостей актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в сучасному англomовному художньому дискурсі. Матеріалом для дослідження стали твори таких письменників: Harris J. “Gentlemen and Players”, Rowling J. K. “The Casual Vacancy”, Sharpe T. “The Midden”.

У романі Дж. Харріс актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *sorry* представлено найбільш значною кількістю (70,8%) у різних контекстах. Ми з’ясували, що в меншому ступені (14,6%), концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою лексеми *apologize* та її похідних. Концепт ВИБАЧЕННЯ в найменшому ступені актуалізується за допомогою лексем *excuse* та *afraid* (по 3%). Вживання лексем *pardon*, *regret* та *forgive* на позначення вибачення у даному романі відсутні.

У романі Дж. К. Роулінг актуалізація концепту ВИБАЧЕННЯ за допомогою ключового слова *sorry* також представлено найбільш значною кількістю (67,2%) в різних контекстах. В меншому ступені, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою лексеми *apologize* (17,8%). На третьому місці за вживаністю опинилась лексема *afraid* (7%) Концепт ВИБАЧЕННЯ в найменшому ступені актуалізується за допомогою лексем *excuse* (2,7%) та *regret* (1,3%) відповідно. У порівнянні з попереднім проаналізованим романом, в романі Дж. К. Роуллінг з'являються лексеми *pardon* та *regret*.

У романі Т. Шарпа концепт ВИБАЧЕННЯ в аналізованому романі в найбільшій кількості представлено ключовими словами *sorry* та *afraid* (по 38,4%), та *apologize* (15,5%), найменшою кількістю представлена лексема *pardon* (7,7%). Ключові слова *excuse*, *regret* та *forgive* у данному романі відсутні.

В ході аналізу, ми з'ясували, що в усіх романах, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою ключових слів:

- *sorry*, в контекстах: «жаль», «вибачення в ситуації легкої провини», як «вибачення в ситуації середньої провини», «знак ввічливості»;
- *apologize* в контексті «жаль», «розкаяння», «жест ввічливості»;
- *regret* в контексті «співчуття»;
- *afraid* в контексті «жаль з приводу повідомлюваного»;
- *excuse* в контексті «жест ввічливості», «жаль»;
- *pardon* в контексті «формальність».

Ми з'ясували, що ядром концепту ВИБАЧЕННЯ, з огляду на результати дослідження, є ключове слово *apologize*, що у 100% мотивів було вжито саме на позначення ВИБАЧЕННЯ. Значень, що б відходили від витуації вибачення, дана лексема не має. Близню периферію складають лексеми, що актуалізують вибачення у аналізованих мотивах найчастіше: *sorry*, *afraid*, *excuse* та *pardon*. Дальня периферія представлена ключовими словами *regret* та *afraid*.

ВИСНОВКИ

Дана робота була присвячена аналізу особливостей актуалізації концепту **ВИБАЧЕННЯ** в сучасному англomовному художньому дискурсі. Матеріалом для дослідження стали твори таких письменників: Harris J. “Gentlemen and Players”, Rowling J. K. “The Casual Vacancy”, Sharpe T. “The Midden”.

В ході аналізу теоретичних джерел, ми з’ясували, що концепти – «своєрідні культурні гени, які входять в генотип культури і, ймовірно, визначають феноменологічну поверхню культури, її фенотип. Це інтегративні, функціонально-системні, багатовимірні (щонайменше, тривимірні) ідеалізовані формоутворення, які, самоорганізуючись, спираються на понятійний (або псевдо- або допонятійний) базис і закріплюються в значенні будь-якого знака: наукового терміна, слова (словосполучення) або більш складної лексико-граматико-семантичної структури або невербального предметного (квазіпредметного) способу або предметної (квазіпредметної) дії...» (Приходько А. М.).

Поняття концепту розуміється як нашарування ціннісних конотацій на значення слова, тобто як будь-який вербалізований зміст, зазначений в якійсь мірі етнічною специфікою. Ми з’ясували, що у концептологів поки немає єдиного підходу до вивчення концепту. На даний момент є три підходи: лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та лінгвоконцептуальний. Методика дослідження концепту полягає у визначенні мотивів, у яких даний концепт актуалізується, базового концепту, ключових слів та описі структури досліджуваного концепту.

Також, нами було з’ясувано, що вибачення є стратегією негативної ввічливості. Ситуація вибачення характеризується наявністю щонайменше двох співрозмовників, пошкодження, обставин спілкування та вираження прохання про вибачення. Експресивність вибачення залежить від ступеня провини мовця.

З огляду на важливість його ролі у розвитку міжособистісних відносин, вибачення може бути розглянуто як концепт.

Практичний розділ роботи було присвячено аналізу особливостей актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в сучасному англomовному художньому дискурсі. Матеріалом для дослідження стали твори таких письменників: Harris J. “Gentlemen and Players”, Rowling J. K. “The Casual Vacancy”, Sharpe T. “The Midden”.

В ході аналізу, ми з’ясували, що в романах, концепт ВИБАЧЕННЯ актуалізовано за допомогою ключових слів:

- *sorry*, в контекстах: «жаль», «вибачення в ситуації легкої провини», як «вибачення в ситуації середньої провини», «знак ввічливості»;
- *apologize* в контексті «жаль», «розкаяння», «жест ввічливості»;
- *regret* в контексті «співчуття»;
- *afraid* в контексті «жаль з приводу повідомлюваного»;
- *excuse* в контексті «жест ввічливості», «жаль»;
- *pardon* в контексті «формальність».

Ми з’ясували, що ядром концепту ВИБАЧЕННЯ, з огляду на результати дослідження, є ключове слово *apologize*. Ближню периферію складають лексеми, що актуалізують вибачення у аналізованих мотивах найчастіше: *sorry*, *afraid*, *excuse* та *pardon*. Дальня периферія представлена ключовими словами *regret* та *afraid*.

ABSTRACT

This research aims to investigate the linguistic means of actualization of the concept APOLOGY in English fiction discourse. For this purpose, three novels of modern British writers were analyzed: Harris, J. «Gentlemen & Players», Rowling, J. K. «The Casual Vacancy», Sharpe T. «The Midden». In linguocultural terms, concepts are interpreted as so-called cultural genes that form the genotype of culture. They are integrative, functional-systematic idealized formations which are consolidated in the meaning of any sign.

The research employs the method of synthesis and analysis for substantiation of the theoretical basis of the study. The method of conceptual analysis was employed to reveal the verbal means of actualization of the concept APOLOGY. Linguocultural analysis of literary fragments was used to characterize the means of actualization of the concept APOLOGY.

Applying the developed theoretical and methodological framework allowed us to study the concept following such steps: finding the motives of the concept in the analyzed text (texts), defining the basic concept, its keywords, and finally creating the structure of the concept. It has been discovered that the core of the concept APOLOGY is the keyword *apology*. Its close periphery consists of lexemes *sorry*, *afraid*, *pardon* and *excuse*. The far periphery is formed by lexemes *regret* and *forgive*. Overall, the study proved that the concept APOLOGY is an integral constituent of modern English world view.

The present paper contributes to further research in the fields of stylistics, text interpretation, cognitive linguistics, and comparative typology of the English and Ukrainian languages. Future studies on the concept APOLOGY could be conducted based on the texts of other genres of British fiction and the fiction of other English-speaking countries.

Keywords: APOLOGY, concept, discourse, motive, actualization

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка Текст. Л.: Просвещение, 1981. 295 с.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990. С. 136.
3. Барт Р. Система моды. Статьи по семиотике культуры. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2003. 457 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1986. 445с.
5. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. 2-ге вид., доп. К.: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
6. Богданов В. В. Текст и текстовое сообщение. СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 1993. 68с.
7. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. М.: Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
8. Волкова С. В. Концепт ГАРМОНИЯ в прозе американских писателей индейского происхождения. Культура. Перевод. Толерантность. Ставрополь: Параграф. 2013. С. 115–124.
9. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. 192 с.
10. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии. Политическая наука. Политический дискурс: история и современные исследования. М., 2002. №3. С.32—43.
11. Желтухина М. Р. Механизм воздействия: когнитивные структуры и когнитивные операции. Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста: Мат. междунар. симпозиума: В 2 ч. Волгоград, 2003. Ч. 1. – С. 21-23.
12. Жинкин Н. И. Четыре коммуникативные системы и четыре языка. О кодовых переходах во внутренней речи. Межкультурная коммуникация. Практикум. Часть I, Нижний Новгород, 2002. С. 18-19.

13. Жук М. И. Концепты Вера – Надежда – Любовь в идиостиле Б. Окуджавы: Автореф. дис. ... канд. филол. Наук. Владивосток, 2007. С. 9.
14. Зинченко В. Г., Зусман, З. И. Межкультурная коммуникация. Системный подход. Кирнозе: учеб. пособие. Нижний Новгород, 2003. 192 с.
15. Зусман В. Концепт в системе гуманитарного знания. Вопросы литературы, 2003. № 2. С. 13.
16. Кагановська О. М. Проблема інтерпретації текстових концептів у художньому прозаїчному творі. Мова і культура, 2001. Т. IV, вип. 3. С. 114–121.
17. Карасик В., Слышкин Г. Базовые характеристики концептов. Антология концептов. Волгоград: Парадигма, 2005. 243 с.
18. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477с.
19. Кардашова, О. Обыденный дискурс как предмет научного осмысления. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2015. Серія «Філологія», (1152), С. 171-176.
20. Карпчук Н. П. Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): Монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 162 с.
21. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов. Вопросы языкознания. №2, 2009. С.3—21.
22. Кожин А. Н., Крылова О. А., Одинцов В. В. Функциональные типы русской речи: Учеб. пособие для филол. специальностей ун-тов. М.: Высшая школа, 1982. 223 с.
23. Колесов В. В., Пименова М. В. Концептология: учеб. Пособие. Кемерово: КемГУ, 2012. Вып. 16. 248 с.
24. Концепты и контрасты : монография / Н. В. Петлюченко и др. под. ред. Н. В. Петлюченко. Одесса: Издательский дом «Гельветика», 2017. 632 с. (Серия «Одесские студии по лингвистике и социальным наукам»).

25. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: Монография. Волгоград: Перемена, 2001. 495с.
26. Красавский Н. А. Концепт “Zorn” в пословично-поговорочном фонде немецкого языка. Теоретическая и прикладная лингвистика. Выпуск 2. Язык и социальная среда. Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. С.78-89.
27. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: курс лекций. М.: «Гнозис», 2001. С. 200–201.
28. Красовская Н. В. Художественный концепт: методы и приемы исследования. Известия Саратовского университета, 2009. Т. 9. Сер. Филология. Журналистика. вып. 4. С. 21-52.
29. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: Изд-во МГУ, 1996. 245 с.
30. Краткий словарь когнитивных терминов. / Е. С. Кубрякова и др. М., 1996. С.90 – 93.
31. Лихачев Д.С. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. М.: Academia, 1997. С.282.
32. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода. Концепты. Вып. I. Архангельск, 1997. С.11-35.
33. Миллер Л. В, Художественная картина мира и миру художественных текстов. СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2003. 156с.
34. Миллер Л.В. Концепт как смысловая и эстетическая категория. Мир русского слова, 2000. № 4. С. 39-45.
35. Миронова Ю.В. Отражение русской ментальности в концептах художественного текста (На материале цикла рассказов И.С. Тургенева «Записки охотника»): Автореф. дис. ... канд. филол. Наук. Липецк, 2003. С. 25-31.
36. Михальская А.К. Основы риторики: Мысль и слово. М.: Просвещение, 1996. С. 45- 46.

37. Никонова В.Г. Жанр – текст – художественный концепт (опыт семантико-когнитивного анализа). Реальность, язык и сознание: Междунар. межвуз. сб. науч. тр. Вып. 3. Тамбов : Изд-во Тамбовск. гос. ун-та имени Г. Р. Державина, 2005. С. 159–165.
38. Новиков А. И. Семантика текста и ее формализация Текст. М.: Наука, 1983. 216 с.
39. Новосельцева В. А. Концептуализация времени в русской фразеологии и художественных текстах: На материале произведений 40–80-х гг. XIX века: Автореф. дис. ... канд. филол. Наук. Краснодар, 2005. С. 53-55.
40. Пешё М. Контент-анализ и теория дискурса. Квадратура смысла. М.: Прогресс, 1999. С. 302–336.
41. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с.
42. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. К.: ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
43. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск: Белая Е. А., 2013. 307 с.
44. Ратмайр Р. Прагматика извинения: сравнительное исследование на материале русского языка и русской культуры. М.: Языки славянской культуры, 2003. 272 с.
45. Русакова О.Ф. Современные теории дискурса: опыт классификаций. Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ (Серия «Дискурсология»). Екатеринбург: Издательский Дом «Дискурс-Пи», 2006. С. 10-28.
46. Серажим К.С. Термін «дискурс» у сучасній лінгвістиці. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Харків: Константа, 2003. С. 7-12.

47. Серио П. Анализ дискурса во Французской школе (дискурс и интердискурс). Семиотика: Антология. М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. 558 с.
48. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. М.: Academia, 2000. 128 с.
49. Степанов В. Н., Кириак О.А. Об энтропии понятия «концепт» в современной лингвистике. Иностранные языки в высшей школе. Научный журнал, 2009. Выпуск 3 (10). С. 34-41.
50. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: 3-е изд. М.: Академический проект, 2004. С. 42-67.
51. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М., 1997. С.40-43.
52. Страшевська О. Типологія дискурсу як об'єкта лінгвістичних досліджень. HUMANITY, COMPUTERS AND COMMUNICATION (HCC'2015), 2015. С. 76–78.
53. Тарасова И.А. Художественный концепт: диалог лингвистики и литературоведения. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2010. № 4 (2). С. 742–745.
54. Толочко О. В. Образ как составляющая концепта «школа». Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. Волгоград: Перемена, 1999. С. 178-181.
55. Теліцина М. Вибачення у лінгвістичному вимірі на матеріалі англomовної прози. *Вересневі наукові читання: матеріали XXXIII міжнар. наук.-практ. інтернет- конф., част. 3, (м. Вінниця, 16.09.2019 р.)*. Вінниця, 2019. С. 57-62.
56. Теліцина М. Концепт ВИБАЧЕННЯ у англomовному художньому дискурсі на матеріалі творів Дж. Роулінг, Т. Шарпа, Дж. Харріс. *Perspectives et mise en oeuvre de l'innovation dans le domaine scientifique*: матеріали міжнар. наук.-

- практ. інтернет-. конф., част.2 (м. Женева, 20.09.2019 р.). Женева, 2019. С. 40-43.
- 57.Теліцина М. Концепти у сучасних лінгвістичних дослідженнях. *МОВА, ОСВІТА, КУЛЬТУРА: Інтеграційні тенденції в сучасному світі*: матеріали XVII міжнар. студ. інтернет- конф., (м. Вінниця, 14-15.12.2018 р.). Вінниця, 2019. С. 88-90.
- 58.Теліцина М. Лексико-стилістичні засоби актуалізації концепту ВИБАЧЕННЯ в англomовній художній прозі. *МОВА, ОСВІТА, КУЛЬТУРА: Інтеграційні тенденції в сучасному світі*: матеріали XVI міжнар. студ. інтернет- конф., (м. Вінниця, 4.12.2018 р.). Вінниця, 2018. С. 154-156.
- 59.Теліцина М. Сучасні лінгвістичні підходи до дослідження дискурсу та його типів. *Наукові теорії сьогодення та перспективи розвитку наукової думки*: матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет- конф., част. 3, (м. Київ, 11.10.2019 р.). Київ, 2019. С. 65-68.
- 60.Туфанова Ю. В. Коммуникативная ситуация извинения: когнитивно-прагматический подход: дис. ... канд. филолог.наук. Иркутск: ИГЛУ, 2010. 205 с.
- 61.Туфанова Ю.В. Лингвистическая вежливость как способ сохранения баланса интересов коммуникантов в речевой ситуации извинения. Вестник БГУ. Улан-Удэ: БГУ, 2010. С.102–106.
- 62.Туфанова Ю. В. Речевая ситуация извинения. Вестник ИГЛУ. Улан-Удэ: ИГЛУ, 2010. С.145-152.
- 63.Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативнопрагматический подход. М.: Русский язык, 2002. – 216 с.
- 64.Храковский В. С., Володин А. П. Семантика и типология императива. Л.: Наука, 1986. 272 с.

65. Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. Монографія. Харків: Константа, 2005. С. 233 – 236.
66. Blum-Kulka, S., House, J and Kasper, G. (eds.). Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies. Norwood: N. J. Ablex, 1989. 300 p.
67. Brown, P., Levinson S., Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: CUP, 1994. 345 p.
68. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. New York: Basil Blackwell, 1985. 529 p.
69. Elson B., Pickett V. Beginning morphology and syntax. Dallas: TX: Summer Institute of Linguistics, 1988. 248 p.
70. Hanks W. Discourse genres in a theory of practice. New York: Plenum, 1987. 673 p.
71. Longacre R. The Grammar of Discourse. New York: Plenum, 1983. 423 p.
72. Teun A. Van Dijk Prejudice in discourse. University of Amsterdam, 1984. 159p.

СПИСОК ДОВІДКОВИХ ДЖЕРЕЛ

73. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. Cambridge, 2013. Режим доступу до ресурсу: <https://dictionary.cambridge.org/>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

74. Harris, J. Gentlemen and Players. L.: Black Swan, 2006. 507 p.
75. Rowling, J. K. The Casual Vacancy. L.: Little: Brown Book Group, 2012. 503 p.
76. Sharpe, T. The Midden. L.: Macmillan Publishers, 1997. 343 p.